

(Folklor: 97)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

EKİM 1963

İÇİNDEKİLER :

Türk Atasözlerinde At
XVII. Yüzyıl Aşıklarından Abdal
Eski İstanbul'da Komşu ve Komşuluk
Kitaplar Arasında: "Divriği Şairleri"
Örf ve Âdetlerle Kars'ta Kotan (III)
Bir Türkün Hikâyesi: Tandır Gelin
Konya'da Eski Oturak Âlemleri
Yurdun Dört Bucağından: Tokat (X)
Gaziantep'te Halkbilgisi Yayınları
Kolay'dan Mâniler, Bilmeceler
Halk Çalgılarından Tulum
Afyonkarahisar'da Kız İsteme ve Düğün
İhsan Hınçer'in Avrupa Gezisi

BİZE GELEN KİTAPLAR

Doç. Dr. Şükrü 'ELÇİN
Cahit ÖZTELLİ
Münevver ALP
Hayrettin YAMAN
Mürsel KÖSE
İsmail GENÇTÜRK
Mahmut SURAL
Sadı Yaver ATAMAN
Mahmut R. GAZİMİHAL
Mahmut KADİROĞLU
Mehmet ÇOKAL
Ali YARŞI
T. F. A.

SAYI: 171

KURUŞ : 100

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAN HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

(Folklor: 90)

SAĞLIĞINIZIN
KORUYUCUSUDUR

(Folklor: 91)

SÖT VEREN ANNELER,
KANSIZLIK, ZAFİYET
KLOZ, İŞTAHSIZLIK
SIRACA VE NEKAHAT
İÇİN

MALT
Hulâsa

(Basın: 5216 — 92)

Terkibinde krem has-
saları bulunan PURO
TUVALET SABUNU

cildi temizler... besler...
korur... çiçek gibi taze
ve kadife gibi yu-
muşak yapar... cazibe
ve güzelliğinizi artırır.

**BOL KÖPÜKLÜ
NEFİS KOKULU**

100 DE 100 SAFTIR

(Faal: 5907 — 93)

TÜRK FOLKLOR ARASTIRMALARI

KURULUŞU: AĞUSTOS 1949

AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ

SAHİBİ: İHSAN HİNÇER

No. 171

EKİM 1963

YIL: 15 — CİLT: 8

TÜRK ATASÖZLERİNDE AT

Yazan: Doç. Dr. Şükrü ELÇİN

Anonim edebiyat mahsullerinin en tipik olanlarından biri Atasözleridir. İnsanlığın geniş ve zengin hayat tecrübelerinin hafızalarda kalacak kadar teksif edilmiş şekilleri olan bu çok ayrı menşeli sözler, söylendikleri zaman, muhit ve yaşama hususiyetlerine göre karşımıza çıkarlar.

Uzun asırlar Türklerin iktisadî, askerî, iç-timaî ve d.î hayatlarına karışan At'ın diğer canlı veya cansızlar arasında birtakım hayat prensiplerine vesile olması kadar tabii birşey olamaz.

İlk göçebe Türk kültüründen itibaren başlayan ve zamanla çoğalan At'la ilgili atasözleri, maddî - manevî kültür, medeniyet ve kıymetlerimizi muhtelif yönlerden aksettirirler.

Bilindiği üzere Türk dilinde Atasözleri toplayan birçok eserler vücuda getirilmiştir. Adnan Cahit Ötügen'in İstanbul Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsünde mahfuz basılmış meşhurluk tezi bu konuda bizi aydınlatıcı durumdadır. Ayrıca Türkiye dışındaki Türklerin veya batılı türkologların derledikleri malzeme incelendiği takdirde konumuzla ilgili büyük bir eser meydana gelebilir.

Biz, At etrafında teşekkül eden bu sözlerin çokluk ve mahiyetini tasvirî bir şekilde göstermek maksadıyla faydalanabildiğimiz eserlerden, derlediklerimizi deyimlerden ayırmaksızın sunuyoruz.

Yazarlar, Eserler, Kısaltmalar:

1 — Kâşgarlı Mahmud, Divânü Lûgat-it Türk, Besim Atalay tercümesi, c. 1, 1939, c. 2, 1940, c. 3, 1941. (Kâşg.)

2 — Veled İzbudak, Kitâb-ı Atalar, 885 tarihli, TDK. yayını, 1939.

3 — Kitâb-ı Atalar sözü, Bib. Nat. Türkçe yazmaları, (Paris).

4 — Ahmed Midhat, Durûb-ı Emsâl-i Türkiye (Osmanlı proverbes), London, 1315-1897 (Md.)

5 — Ahmed Vefik Paşa, Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl (Av.)

6 — Şinasi - Ebüzziyâ, Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye, Temsil-i sâlis, 1302 (Şn.), (Eb.)

7 — Mustafa Nihat Özön, Türk atasözleri, 1952. (Öz.)

8 — Ömer Asım Aksoy, Gaziantep Ağzı, c. 2, 1940 (Ak.)

9 — Hasan Tahsin Okutan, Şebinkara hisar ve civarı, 1949 (Ok.)

*

Acıyan işek aйдan geçer (Vz., Öz.)

Ağanın gözü ata timardır (Öz.)

Ak at ile cahil ağaya kulluk çetindir (Öz.)

Al atını kakayım timarını (Öz.)

Allah imdat eylesin top çeken beygirlere

Alma alı sat yağızı, besle kırkı bin doruya (Av., Md., Öz.)

Alp eriğ yavırtma, ıkılaç arkasın yağırma (Kâşg.)

Anasını babasını dinlemiyen evlât

Kocasını saymıyan avrat

Üzengi ile yürüyen at

Kapında tutma hiç durma sat (Öz.)

Anğduz bolsa at ölmez (Kâşg.)

Arap atın yanında duran ya huyundan ya suyundan (Öz.)

Ariyet ata binen tez iner (Av.)

Arik ata kuyruğu da yükür (Öz.)

Arpa yemiş at menzil keser (Öz.)

Arpa verilmeyen at kamçı zoru ile yürürmez (Öz.)

Arpasız at aşunmaz, arkasız alp çeriğ sıyunmaz (Kâşg.)

Arsılan kökrese at adhakı tuşalır (Kâşg, Öz.)

Arsılan at ata et (Av, Md.)

Avcı atın it yemez (Vz.)

At ağasına göre kişner (Öz.)

At alan Üsküdar'ı geçi, at alamıyan çukuru nu kazdı (Av, Şn, Md, Öz.)

At alırsan kula al, avrat alırsan deli al (Av.)

At almadan ahırını kapar (Öz.)

At arıklıkta, yiğit gariplikte (Öz.)

At atı kazıkta geçer (Av.)

At at oluncaya kadar sahibi mat olur (Av.)

Atbaşı (Av, Md, Eb.)

At beslenirken kız istenirken (Av.)

At binene, kürk giyene yakışır (Öz.)

At binenin, kılıç kuşananın, köprü geçen'ndir (Av, Eb.)

At binenin ev oturanın (Öz.)

At binicisini bilir (Av., Şn.)

At bulunur eğer bulunmaz (Öz.)

At bulunur meydan bulunmaz, meydan bulunur at bulunmaz (Md., Öz.)

At çalındıktan sonra ahırın kapısını kapar (Av., Md., Şn.)

At depüşür katır depüşür ara yerd eşek ölür (Av., Md.)

At e'e düşer meydan ele düşmez (Öz.)

At elin it elin bize ne (Av., Md., Şn.)

At el'n torba emânet bizim dahdahımız var (Av., Eb.)

At gibi kişniyor (Av.)

At ile arpayı bozuşturur (Şn.)

At ile avrada inan olmaz (Md.)

At ile avrat yiğitin bahtına (Av.)

At ile eşek bir değil (Eb., Öz.)

At ile eşek yarışamaz (Md., Eb.)

At ile it ile uğraştığı bütün (Av.)

At ile torbayı çekistirme (Av.)

At ile yola giden eşiğin vay haline (Öz.)

At it sahibi adam (Av.)

At izi it izine karışır (Av., Şn.)

At kafalı (Av., Md.)

At kafalı kalın kafalı (Md., Av.)

At kapmaz it kapar (Ak.)

At koşmakla menzil alır (Av.)

At koşar ikbal geçer (Öz.)

At kudumu yurd kudumu, avrat kudumu (Ak.)

At kulağı (Av.)

At ölür meydan kalır yiğit ölür şan kalır (Av., Md., Şn.)

At mızacı el mızacı (Av., Şn.)

At mı satdun gümüşlü yancuğun isen kesil (Vz.)

At murat katır devlet eşek kısmet deve gurbettir (Ok.) ,

At ölürlere bayram olur (Öz.)

At ölür meydan kalır yiğit ölür şan kalır (Öz.)

At pazarında eşek izi mi ararsın (Öz.)

At sahibine göre eşer (Md., Av., Şn.)

At sattın mahsulün mü ka'dı (Ak.)

At sineği gibi kuyruk altında geçinir (Md.)

At teküzlüğü ay bolmas (Kâşg.)

At tepir katır tepir eşek ölür (Şn.)

At tırnaktan insan kulaktan kapar (Av., Md.)

At torbası ile yatar, meteliğe kurşun atar kuyruğunu dik tutar (Ok.)

At verirse meydan vermez, meydan verirse at vermez (Ak.)

At yedi günde it yediği günde semirir (Ak.)

At yerine eşek bağladı (Av., Md., Şn.)

At yiğitin yoldası (Av.)

At yürür it seyirdir ikisi bir yere varır (Av.)

At yürümekle yol alır kibar vermekle ün alır (Av.)

Ata arpa yiğide p'lâv (Av., Ak.)

Ata bakma dona bak içindeki cana bak (Av. Şn., Md.)

Ata bin ad ara (Ak.)

Ata bindi kamçıyı ele aldı (Öz.)

Ata binen nalını mihini arar (Öz.)

Ata binersen Allah'ı, attan inersen atı unutma (Öz.)

Ata binmeden ayaklarını sallama (Av., Eb.)

Ata da soy gerek ite de (Öz.)

Ata dost gibi bakmalı, düşman gibi binneli

(Av., Md., Şn.)

Ata eğer gerek eğere er gerek (Öz.)

Ata kamçı eşiğe çılbır (Av.)

Ata et ite ot döker (Öz.)

Ata nal çakıldığını görmüş de kurbağa ayaklarını uzatmış (Eb.)

Atalara at kaldı demişler kula idi ola demiş

At uçu demişler doru idi ola demiş (Av.)

Atı atasıyla kadını anasıyla (Öz.)

Atı görüp aksar suyu görüp susar (Ok.)

Atı palan saklar ülkeyi bilen (Öz.)

Atı zapteden gemdir (Av., Md., Eb.)

Atın bahtsız arabaya düşer (Öz.)

Atın dorusunu al kızın delis'ni (Av.)

Atın iyisine doru derler yiğidin iyisine deli derler (Ak.)

Atta karın yiğitte burun (Ak.)

Atın kulağını kesin y'ne atır domuzun kuyruğunu kesin yine domuz (Öz.)

Atın ölümü arpadan olsun (Av.)

Atın ölüsü beygirin dirisi (Av.)

Atın ölümü itin bayramıdır (Öz.)

Atın tepmezi olmaz itin kapmazı (Av.)

Atın ürkeği y'iğitin korkağı (Ak., Öz.)

At yerine eşek bağlamak (Ak.)

Atın yürük ise bin de kaç (Av., Md.)

Atın yürüğüne paha olmaz (Av.)

Atına bakan ardına bakmaz (Öz.)

Atını boz at vânnâ bağlama ya huyundan ya tüvünden (Öz.)

Atım tepmez itim tepmez deme (Ak.)

Atını dost bigi sakla dü-man bigi bin (Paris, Öz.)

Atla arpayı döğüşürmek (Ak.)

Atla avrat emanet verilmez (Ok.)

Atla avratta uğur vardır (Öz.)

Atla torbayı çekistirme (Md.)

Atla yola g'den eşiğin vay haline (Eb.)

Atlar anası (Av., Md.)

Atlı ases (Md.)

Atlı atını bağlayınca yayalar da erişir (Av.)

Atlı ile yaya bir değil (Av.)

Atlı kaçar yayan arkasından koşar (Ak.)

Atlı konak sığmış itli konak sığmamış (Ak.)

Atlıya saat olmaz (Öz.)

Atlıyı attan indirir (Av., Md., Şn.)

Atta duran var durmayan var (Öz.)

Attan kalanı öküze dökerler (Öz.)

Attan indi eşiğe bindi (Av., Şn.)

Attan düşer atlanır (Md., Av.)

Attan düşene timar gerek deveden düşene

mezar gerek (Av., Şn., Md.)

Atuğnı boz at yanına bağlama ya huyun

huylanır ya tüyin (Av., Paris)

Atuğnı dost bigi sakla dü-man bigi bin (Vz.)

Atun kulağın kesün yine atdur tomuzun kuyruğun kesün yine tomuzdur (Vz.)

Atun yürüenin al yüğrük çıkarsa taliün (Vz.)

Bedava eşek attan yürük (Av.)

Beygir diri iken yenir (Eb.)

Beygirin iyisi yolu kısaltır (Eb.)

Beygir iyi olunca ya topal olur ya kör (Eb.)

Beygirin suretini değil süratini öğerler (Eb.)

Bin atun varısa inişde in bir atun varısa yokuştan b'n (Vz., Paris)

Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır, bir at bir er kurtarır, bir er bir memleket kurtarır (Vz., Paris)

Bir at bir mızrak, başka birşey bulursan, mezata ver (Av.)

Biregü atına binen tiz iner (Vz.)

Bir sürçen atın başı kesilmez (Av., Md.)

Bir sürçen atun ayağın kesmezler (Vz.)

Boz ata avrata oğlana kulluk idenin yüzi ağarmaz (Vz.)

Çok arpa at çatlatır (Av., Md.)

Dokuz at bir kazığa bağlanmaz (Md.)

Eğreti ata binen tez iner (Md.)

El atına binen köy ortasında iner (Ok.)

Er sözi bir eder köki üç (Kâşg.)

Eken kalkmayan avrat, söz dinlemeven evlât, mahmuzla giden at kapında varsa kalırdır at (Ok.)

Eşek eve aelmiş vorgia yolda kalmış (Vz.)

Eşekten düşmek attan düşmekten tehlikelidir (Şn.)

Eşiğin canı yanınca attan yüğrük olur (Şn., Md., Av.)

Gelinî ata bindür aüveâi yolu kancarıdır (Vz.)

İk' at bir kazığa bağlanmaz (Md., Şn.)

İlin kısırağı küheylân doğurur hiç ses çıkmaz (Md.)

İn dinlen bin dinlen (Vz.)

İniş aşacağı kavga olmaz atta duran var durmayan var (Md.)

İnsanın söz anlamazı atın gem almazı (Md.)

İşek ata eytmis yokuştan sen bana küy inişde ben sana küyem (Vz.)

İt ısırmaz, at tepmes time (Kâşg.)

İt çakırı atka fegir at çakırı itga teğ-

XVII. YÜZYIL AŞIKLARINDAN ABDAL

Yazan: Cahit ÖZTELLİ

Halit Bayrı "Türk Folklor Araştırmaları"nın 57. sayısındaki yazısında, şimdiye kadar "Abdal" takma adlı saz şairi hakkında yapılan yayımları toplamış, fakat kendisi yeni bilgi verememişti. Merhum Halit Bayrı'nın başvurduğu kaynakları biz de gözden geçirdik. Bu kaynaklara göre Abdal adlı şairin ne zaman yaşadığı, kim olduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Halit Bayrı'nın gösterdiği basılı kaynaklardakinden başka, aynı adı taşıyan şu şairleri görüyoruz:

1. Mesrur Abdal (Besim Atalay, Bektaşilik ve Edebiyatı, s.100),
2. Teslim Abdal (aynı kitap, s. 97),
3. Abdal Hayatî (aynı eser, s. 120),
4. Sefil Abdal (aynı eser, s. 103),
5. Abdal Oğlan (Sadettin, Türk Şairleri, s. 171).

Şimdilik bu şairler üzerinde durmayacağız. Abdal adına ilk olarak Bursa'da Uludağ

mes (Kâşg.)

İzlik bolsa er öl dimez içlik bolsa at yağır-maz (Kâşg.)

Kara gün atı (Şn.)

Karagözün atı gibi yerinde tepinir (Md.)

Kaşaguyu al ahura gir yağır atı bellüdür (Vz.)
Katıra baban kim demişler at dayımdır de-miş (Av., Md.)

Keriş yağırı ogulka kalır (Kâşg.)

Kır atın yanında duran ya huyundan ya tü-yünden (Şn.)

Kız birle küreşme kısırak birle yarışma (Kâşg.)
Kulan kaduğka tüşse kurbaka aygır bo-lur (Kâşg.)

Kuri torva ile at tutulmaz (Vz.)

Kuş kanatın er atın (Kâşg.)

Küheylân at çul içinde bellidir (Md., Av.)

Küheylân at gibi kişniyor (Av.)

Misafire kalk g't demezler atının yemini ke-serler (Ok.)

Oğlan babadan görür at oynatmasını kız anadan görür sofraya donatmasını (Ok.)

Ortalığı hâli buldu istediği gibi at koştur-rur (Md.)

Osmanlıyı at yıkar Türkü inat (Md.)

Osmanlıya bir at bir de zobu (Av.)

de gis'nde Namdar Rahmi tarafından yayımlanan ve araştırmacıların üzerinde durmadıkları, tarihle ilgili manzumeyi inceliyeceğiz. Böylece Abdal'ın XVII. yüzyılda yaşadığını göstereceğiz.

Aşağıya aldığımız ve konumuz olan manzumenin yazılı olduğu yazmayı, bu yaz biz de inceledik. Bu büyük mecmua 659 sayfadır. Bursa Genel Kitaplık, Eski Eserler Bölümü, No. 2258' de kayıtlıdır. Namdar Rahmi bu mecmuadaki bazı şiirleri olduğu gibi almış, pek önemli tarih olaylarıyla ilgili şiirler üzerinde araştırma yapıp, bilinmiyen şairleri ortaya koymaya çalışmamıştır. (Uludağ, s. 3, 1935 ve sayı 35).

Abdal'ın hayatını aydınlatacak aşağıdaki tarihî manzumeyi Namdar Rahmi eks'k ve yanlış okumuş ve öylece Sadettin Nüzhet "Türk Şairleri" ne almıştır. Noktalarla gösterdiğimiz yeri biz de okuyamadık. Fakat, onun okıyamadığı veya yanlış okuduğu öteki ke-

Ölmüş at arar nalin sökmeğe (Md.)

Saf çobandan sağır at yeğdir (Paris)

Sen zort ben zort ata kim verir ot (Av.)

Tay atatsa at tınur, ogul eredse ata tı-nur (Kâşg.)

Tay attan tayak yeğdür deminde (Vz.)

Tay at olunca sahibi mat olur (Md., Av., Şn.)
Taz at tıraçlı bolmas abraş at yüke dayan-mas (Kâşg.)

Tol'un anutsa kulun bulur tolum unutsa balum bo-lur (Kâşg.)

Türk ata binince kendini bey oldum sa-nır (Şn.)

Uluk yağırı ogulka kalır (Kâşg.)

Üç nal ile bir ata kaldı (Av., Md.)

Üstüne at sürüyor (Av., Md.)

Yadhağ atı çaruk, küci azuk (Kâşg.)

Yaşı at pazarından sorarlar (Şn.)

Yavaş atın tekmesi yavuz olur (Şn.)

Yavuz at sahibini yabanda bırakmaz (Av.)

Yiğit yiğite at başışlar (Eb.)

Yoğsul âla ata binse selâm almaz (Vz.)

Yularsız ata binilmez (Eb.)

Yürük ata kamçı olmaz (Şn.)

Yürük at kendi yemini artırır (Paris, Av., Şn.)

ARAŞTIRMALARI

limeler biz'im yazdığımız gibidir.

Önce manzumeyi görelim, sonra da ta-rihle ilgisini belirtelim:

Küçük Ahmed eydür tâifesine

Bir düş gördüm yaman demiş

.... bana oldu olacak

Baş kurtarın heman demiş

Bellime kuşandım sadağım

Kırıldı yurdum yorağım

Han Ahmed ciğer dideğim

Ben atıma binem demiş

Evvel İlyas Paşa (yı) aldım

Man Oğlu dağların deldim (1)

Acem çöllerinde kaldım

Çıkacağım guman demiş

Söyle melül Abdal söyle

İn aşkın ummanın boyla

Yâ Rab sen nasibeyle

Son nefeste iman demiş

Bu manzumenin tarihle ilgisi şöyledir:

İlyas Paşa, önceleri değerli hizmetlerde bulunmuş, fakat sonraları Hüsrev Paşa ile ara-ları açılmış olduğundan, başına topladığı as-kerlerle Balıkesir'de oturmaktaydı. Anadolu'da eşkiyalar çoğalıp devlet zayıf düştüğü sı-rada o da baş kaldırdı. Daha ileri gitmemesi için kendisine vezirlik verildi. Bundan gururu arttı, halkı öldürmek, soymak gibi kötü işlere girişti. Manisa'yı zaptetti. Daha ileri gitmeyi kurmağa başladı. İstanbul hükümeti onu b'r tür lü yola getiremedi. Sonunda Şam valisi yaptılar. Fakat korkusundan gidemeyip yerine bir adamını gönderdi. Bundan başka açıkça isyan bayrağını çekti. Üzerine Gürcü Mehmet ve Küçük Ahmet Paşalar gönderildi. Alaşehir'de karşılaşılabilir. İlyas Paşa bozuldu. Bergama kalesine sığındı. Kalenin zaptı güc olduğun-dan, affettirmek vaadi ile teslim aldılar, İs-tanbul'a IV. Murat'ın huzuruna çıkardılar. Padişah İlyas Paşa'nın başını kestirdi. Küçük Ahmet Paşa bu başarısından dolayı Şam va-lisi tayin edildi (Naima Tarihi, eski baskı. c. 3, s. 127).

Şam valisi Küçük Ahmet Paşa, o tarafa gönderilen sipahilerin yardımı ile, uzun za-mandan beri isyan ederek bir hükümet kuran Maan Oğlu Fahreddin üzer'ne vürdü. Savaş meydanında yenilen Fahrettin Lübnan dağla-rına çekildi. Yaklaşılması mümkün olmiyan sarp dağların mağaralarına kapandı. Ahmed Paşa meşhur Anibal gibi, ateş yaktıp kızdır-dığı kayalara sirke dökerek yol açtı, Fahret-

tin'i gizlendiği yerlerden çıkararak oğulları, haz nesniyle esir etti, hükümetine son verdi (1634). Esirleri Dördüncü Sultan Murad'a gönderdi. Maan Oğlu idam edildi. Şiirde adı geçen "Man Oğlu" bu olayla ilgilidir. (Naima, c. 3, s. 167) (Murat Bey Tarih'i c. 5, s. 337' de de bilgi var.)

Manzumenin yazılmasına sebep olan ve Küçük Ahmet Paşa'nın ölümünden sonra onun ağzından anlatılan olay şudur:

Ey übi sülâlesinden Han Ahmet (şiirde adı geçiyor) ordusuyla Osmanlı devleti tara-fına geçmiş idi. İran Şahı onun bu hareketine çok kızmış, üzerine büyük kuvvetler gönder-mişti. Bunun üzerine Han Ahmet yardım iste-di. Küçük Ahmet Paşa elindeki kuvvetin az olmasına rağmen İstanbul'dan gelen emre uyararak koştu. Fakat Kürdistan dağlarında büyük kuvvetlerle sarıldı. Her şeyden umut kesilince, askerine geri çekilmesi, başını kur-tarması için emir verdi.

Kendisi de atına binerek bir elinde san-cak, bir elinde kılıç düşman üzerine saldırdı, şeh'it oldu (1636). Bu kahramanca şehitlik her yanda derin bir üzüntü doğurdu. (Naima, c. 3, s. 275) (ayrıca Murat Bey Tarihi c. 5, s. 358).

Daha birçok kahramanca hizmetleri do-layısıyla ordu, hükümet ve padişah tarafından çok sevilen Küçük Ahmet Paşa'nın olağan üs-tü şehadetî şairimiz Abdal'ın bu manzumeyi söylemesine yer vermiştir. İşkile yer vermeyen bu manzume bütün tarihî kişileriyle bir ger-çektir.

O halde, Abdal'ın yaşadığı çağ XVII. yüzyılın ortaları olarak meydana çıkıyor. Bu savaş olaylarını iyi bilmesine bakarak ve öte-ki şiirlerinde Bektaşilik inanclarına yer ver-diğine göre, onun yeniçeri olduğu ve yüzyılın başlarında doğup, sonlarına doğru öldüğü, bu arada Bağdat, İran savaşlarına katıldığı söylenebilir.

Bence Fuat Köprülü ve Sadettin Nüzhet'in bahsettikleri Abdal takma adlı şairler ayrı ayrı kişiler olmayıp bizim yaşadığı çağı ke-sin olarak bildirdiğimiz bu Abdal'dır. Hattâ Sadettin Nüzhet'in "Türk Şairleri"nde ayrıca aldığı Abdal Oğlan ve aynı eserin 161. say-fasındaki Abdal da bizim Abdal'dır. Abdal takma adının önünde, sonunda görülen "sefil, oğlan, mesrur" gibi sıfatlar araştırmacıları al-datmamalıdır. Saz şairleri arasında bu gibi

ESKİ İSTANBUL'DA KOMŞU VE KOMŞULUK

Yazan: Münevver ALP

O zamanlar İstanbul'da iki türlü komşuluk vardı: Biri bir mahalleyi, bir semti dolduran her tabakadan, her sınıftan, fakir, zengin, orta halli, esnaf kâtip, zabıt bütün sakinler birbirinin komşusu idiler.

Kadınlar kadınları, erkekler erkekleri, hepsi birbirini tanır, tanışır, görüşür, selâmlaşırlar, evlerine gider gelirlerdi.

Bir evin erkeği hasta olsa, erkek komşular, geçmiş olsuna gider, mevsimin hasta yiyeceği bir meyve ile hatır sorarlardı.

Kadını hastalansa, kadınlar yoklar, hastaya canının istediğini sorar, evlerinde pişirir, götürürlerdi.

Doğumlara kadınlar, önce göz aydına sonra hatır sormaya hediyesi ile birlikte giderlerdi.

Komşuların oğullarına, kızlarına söz keşildiği duyulunca, mutlaka tebrike gidilirdi.

Ölümlerde, başsağlığına gitmek şarttı.

Yalnız düğünlere davet edilmeden gidişmezdi. Çünkü, o zaman yemeksiz düğün olmazdı. En fakir bir aile bile dışından, tırnağından arttırır, oğlunun düğününde, hiç olmazsa iki üç sofraya yemek vermeğe kendini mecbur sayardı.

Gerek ev'in yetersizliği yüzünden, gerek düğün masrafına sarf edecek parasının az olusundan bütün komşularını düğüne davet edemiycek durumda olanlara "Beni davet etmedi" diye, katiyen gücenilmez, haklı ve hoş

şefatları kullananlara sıkça raslanır.

Abdal adına raslanan şiirler, hep XVII. yüzyıl yazmalarında bulunduğu göre, bu yüzyılda tek "Abdal" adlı bir şair vardır, yarısına götüren ayrı bir belgedir. Tarihi bir şiirinin incelenmesi Abdal'ın çağını kesin olarak ortaya koymasından da anlaşılıyor ki, o geçen bu şiirler ivice inceliyerek, tarihle olan ilişkisini bulursak şimdiye kadar hayatları hakkında bilgimiz olmayan şairleri tanımış oluruz. Birçok şairlerin tanınmasında tarih en büyük yardımcımızdır.

(1) Han oğlu halkın söyleyişidir. Doğrusu Maan Oğlu'dur.

görüldü. Düğünden birkaç gün sonra düğüne davet edilmeyen komşular hediyeleri ile birlikte düğün evine tebrike giderlerdi.

Buna karşılık düğün sahibi de ya gelinini, yahut gelin olmuş kızını alır, düğününe davet edemediği komşulara el öptürmeğe götürürdü.

Bu tarz komşuluk arasında akranlık, sınıf farkı hiç gözetilmezdi.

Zengin veya mevkî sahibi bir komşu, fakir komşusunu ziyaret etmeğe onu görüp gözetmeğe, gönülünü alıp hoşnut etmeğe kendini dinen, insanıyeten mecbur sayardı.

Bu komşuluk bütün mahallenin, hatta bütün semtin umumî komşuluğu idi: Küçükler büyükleri sayar, büyükler küçükleri korurdu.

Bütün mahalle, semt halkı bir aileden imişler gibi gençlere, çocuklara karışmak hakkına sahiptiler. Mahalle gençleri, çocukları, erkekli kadınlı bütün komşulardan korkar, çekinirlerdi. Erkek çocuklara ihtiyar amcalar, kız çocuklara ihtiyar teyzeler göz kulak olurlardı.

Çocukların mektebe gidiş gelişlerine, sokakta oynayışlarına göz kulak olur, fena bir söz, çirkin bir hareketlerini gördükleri zaman öğüt verirler, icap ederse tekdır ederlerdi.

Çocuklar da bu öğütleri, tekdırleri önüne bakarak saygı ve sükût ile dinlerdi. Çünkü mahalle büyüklerini, kendilerini terbiye ve ıslâh ile yetkili bilirlerdi.

Ozamanın velilerinde olduğu gibi çocuklarında, gençlerinde de "Sen ne karşıyorsun, senin ne vazifen" sözü yoktu. Bu çirkin sözü o zamanlar hiçbir İstanbul Türk ve müslüman çocuğu bilmezdi.

İkinci türlü komşuluk ise aralarında her bakımdan, akranlık ve yakınlık olan kafa dengi dediğimiz sevişen, anlaşılan, mahalle komşuları idi ki: bu tarz komşular da bir mahalle içinde ancak iki üç, bazen de dört komşu olabilirlerdi.

Bu tarz komşulukta erkekler erkeklerle kadınlarla sıkı sıkı, cancağır olurlardı.

Hiçbir işte ayrılmazlardı. Bir mahalle işinde topluluk vücûde getiren bu komşuluklarda, birinin başına bir felâket gelirse, diğerleri ona destek, yardımcı olurlardı. Biri-

ARAŞTIRMALARI

nin derdini diğerleri nasıl paylaşırlarsa düğün, loğusalık, sünnet, mektebe başlamak, hatim, hıfz, nişan derneklerini de birlikte yaparlardı.

Komşular arasında bu yakınlık yalnız orta halli ve esnaf yatağı sayılan Halic'in kıyı tarafı olan Eyüp Sultan, Sülüce, Defferdar Halicioğlu semtlerinin sakinleri arasında olmayıp, İstanbul'un her semtinde; Üsküdar, Beşiktaş, Boğaziçi, Sultanahmet, Bayazıt, Koska, Süleymaniye, Şehzadebaşı, sarahanebaşı, Vefa, Aksaray, Cerrahpaşa gibi kibar, vükelâ, vüzerâ, ulema yatağı sayılan mahalle semt ve sakinleri arasında da bir âdet, gelenek halinde idi.

Vükelâ ve vüzerâ sınıfları arasında da bu türlü dostluk ve komşuluk hüküm sürerdi.

Bu nev'i komşuluk, dostluk her sınıf halk arasında akrabalık gibi dedelerden torunlara devam ederdi.

Bu yakın komşular yazın birleşip Kâğıthane'ye, Bayrampaşa'ya, Alemdağ'ına, Yakacak'a, Taşdelen'e, Karakulak'a, Sarıyer'e, Çırpıcı, Hünkâr sularına Göksu'ya hattâ Bender'e bile giderlerdi.

Ramazan ayından gayri senenin onbir ayında evlerinde aylık ve haftalık toplantılar yaparlardı.

"Helva sohbetleri" diye adlandırılan aylık toplantılara hanımlar ve çocuklar katılmazdı. Bu aylık yemekli toplantılar ekseri kış aylarında (Ramazan ayından gayri) yapılırdı.

Bu ziyafet Şevval'in onbeşinden sonra başlardı. Mevsim bahara geliyorsa kuzu dolardı, enginar pişerdi. Yaz aylarında mesire mevsimi olduğu için yapılmazdı. Sonbaharda piliç kızartması ile Hünkâr beğendi yapılır, kış aylarında hindi, kaz doldurulurdu. Bu aylık ziyafetler komşu sayısına göre değişir, araya bazen de olmadık olaylar girer, Ramazan karışır bu yüzden ev başına senede iki, ya da üç kere rastlardı.

Fakat cancağır komşular arasında Ramazan'dan başka yaz ve kış her hafta yemekten sonra yapılan gece oturmaları vardı ki, kadınlar bir evde, erkekler bir evde toplanırlar ve mevsimin yemişleri ikram edilirdi.

Komşu ve dostların hal ve vakitlerine, kazanç durumlarına göre ikram edilen yemişler, meyveler de değişirdi: İlkbaharda Lângar marulları, Eyüp Sultan bahçelerinin meşhur

can erkleri, Çırpıcı'nın kirazları, Arnavutköy'ün çilekleri, yaz aylarında Mustabey armutları, türbe erikleri, Çengelköy salatalıkları ve şeftalileri, Büyükdere kayısıları, Küçüksu mısırları gibi yemişler hazırlanırdı. Mısırların bir kısmı gündüzden haşlanır, sıcak su da bekletilir, bir kısmı gece mangalda kebab yapılırdı. Yaz geceleri vişne, olgun şeftali ve olgun kavundan dondurma çevrilir, yahut kuyularda soğutulmuş ahududu şurupları, taze üzüm şıraları ikram edilirdi.

Kış geceleri ise kestaneler gündüzden kaynatılır, kebablarına gelince geceleri delikli toprak güveçlerde yapılır, sıcak sıcak yenilirdi. Karadeniz elmaları, Çengelköyün meşhur limon ayvaları, Arabistandan gelme portakal, muz, kuru ve balçık hurmaları, Abdülleziz'ler daha başka çeşit çeşit kuru yemişler, cevizli sucuklar, dut ve erik pestilleri hazırlanır, mangallı sıcak odalarda buz gibi buzlarla sıcak sıcak kıyır kıyır leblebiler ikram edilirdi.

Yaz geceleri dondurma çevirmesine, kış geceleri keten helvası çekmesine bütün misafirler katılır, eğlenceler, şakalar, kahkahalar gırla giderdi.

On iki yaşına kadar erkek çocukları an nelerinin yanında kalır, daha büyükleri de babalarına katılırlardı. Erkekler tavla, şaranc oynarlar, açık saçık fıkralar anlatırlar, aralarında güzel seslileri varsa, şarkı söylerlerdi.

Hanımlar ise, küçük çocukları olanlar önce onları yatırır, uyuturlar, bolbol masal yeni yeni bilmeceler anlatırlar, fincan altına yüzük saklama oyunu oynarlardı.

Bu yemimli gece toplantıları erkeklerin dağılarak, kadınların toplandıkları eve gelip çoluğunu çocuğunu alıncaya kadar devam ederdi. Anneler küçük çocuklarını uyandırır, büyükler ise masalın en tatlı yerinde kaldık, diye hayıflanarak annelerinin peşinden giderler, gelecek haftayı plâ çekerlerdi.

Mahallede ev satın alarak yahut kiralarak yeni taşınan her ailenin, eski komşularla ahablık, komşuluk etmeleri gerekirdi. Erkeklerin akşamları kahveye çıkarak erkeklerle, kadınların da kadınlarla görüşüp anlaşmaları, kendi seviyelerine, akranlıklarına göre bir topluluğa katılıp, cancağır komşu

BİR DESTE: "DIVRİĞİ ŞAİRLERİ"

Yazan: Hayrettin YAMAN

Henüz Halk edebiyatı çalışmalarının bir kaç aydının araştırma, arından öte geçliği söylenemez. Yurdun bir çok köşesinde araştırmacılar yeni eserler vermeye çalışıyorlar. Bunlardan birisi de İbrahim Aslanoğlu. İ. Aslanoğlu'nun Tokat ve Sivas şâirleri hakkında geniş ölçüde çalışmaları bulunmaktadır. Yirmi yıllık çalışmalarının küçük bir kısmını, bir destede toplamış. Deste "Divriği Şâirleri" adını taşıyor. 95 sayfa içerisinde 19 şâir tanıtılıyor. Bunlardan en eskileri (12 - 14. yüzyıllar) Fahrettin Mehmet ve Yar Ali, en yenisi ise 1913 doğumlu Ağa'dır. Şâirlerden Fahrettin Mehmet'in şiirlerinden örnek bulunmadığı, Yar Ali'den ise (Türkçe eseri bulunmadığı için olsa gerek) örnek verilmemiştir. Diğer 17 şâire ait 17 örnek vardır.

Destenin başta gelen özelliği bazı şâirler hakkındaki bilgilerimize yenilerinin katılmasıdır. Araştırmacılara kaynak olur düşüncesi ile örneklerle bunları belirtiyoruz.

1 — Kul Mustafa'dan gayri bir de Er Mustafa adlı şâirin varlığı anlaşılmaktadır. Edirne Valisi Süleyman Paşanın oğlu olan Er Mustafa ile Kul Mustafa'nın şiirlerinin karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Sadettin

olmaları lâzım gelirdi.

Hiç kimse ile anlaşılamayan, görüşmeyen yeni komşulara iyi bir gözle bakılmazdı. Onlar için akşam kahvede erkekler:

"— Hele sevsinler. Tosun bizi beğenmedi galiba, taşınalı ay oldu, daha kahvem ze teşrif buyurmadı".

Kadınlar da:

"— Aaa kardeş, o hanımcığış desene bizi beğenmedi, halbuki sefâ geldinize de g'itik, tenezzül buyurup birimizin kapısını vurmadı. Amma kibr'in hasmı Allah'tır. Ne oldum dememeli, ne olacağım demeli", gibi sözlerle kimseye karışmayan yeni komşulara karşı kınıklıklarını açıklarlardı.

Bir evdeki ev halkı, nasıl birbirinin canı ciğeri ise, bir mahalle halkı da komşu hakkı diye bir hak gözetir, komşuya yardımcı olmaktan çekinmezdi. "Ahrette yedi yerde yerde komşu hakkı sorulacak", diye dinen de komşuluğa pek önem verilirdi.

Nüzhet, Er Mustafa'nın:

"Ol ilm-i hikmetten haber almayan
Görüldüer dâra seni ne manet"

Beyti ile başlayan şiiri Kul Mustafa'ninkiler arasında yayınlanmıştır. (2)

2 — Aynı durumu Kul Himmet'le, Kul Himmet Üstadım'ın şiirlerinde görmekteyiz. Kul Himmet Üstadım, Divriği'nin Örenik köyündendir. Asıl adı İbrahimdir. Kul Himmet'ten dolu içip, onu üstat tanıdığı için şiirlerinde bu adı kullanmaktadır. Kul Himmet'le aralarındaki fark sadece "Üstadım" kelimesidir.

Kul Himmet'in 22 şiirini yayınlayan Sadettin Nüzhet'in; (3)

"Bir gün bize geldi
"Gülleri tazeledi"

"Ali ismin dört kitapta okunur
"Lâilâhe ilallah yazılı"

"Yerde insan gökte melek yok iken
"Kudretinden bir nur endi süzüldü"

"Hacı Bektaş tekkesine gireli
"Dervişleri gül göründü gözüme"

"(Elif) Allah ismi okur yazarım
"(B) bir nokta ile (T) yi-ne güzel"

"Allah medet, yâ Muhammet, yâ Ali
"Yusuf Kuyuşunda zindana düştüm"

"Benim günahım çok senin katında
"Allah bir Muhammet Ali el'aman"

"Yetmiş iki buçuk millet dileği
"Yaradana yalvarırım sabahdan"

"Seyyah oldum şu âlemi gezerim
"Bir dost bulamadım gün akşam oldu"

"Gül bittiği yeri bilirim dersin
"Bilir misin benlik şeytana düştü"

Beyti ile başlayan on şiir Kul Himmet Üstadım adını taşımaktadır. Genel olarak Sadettin Nüzhet'in eserini kaynak tutan derleyicilerde de aynı durum görülmektedir. A. Gö-

pinarlı'nın yayınladığı on şiirden üç şiir (4), Dr. İhan Başgöz'ün Kul Himmet'in olarak aldığı tek şiir de bu şâirin adını taşımaktadır. Bunun da Pertev Naili Boratav ve Halil Vedat Fıratlı'nın beraberce hazırladıkları destenin kaynak tutulmasından ileri geldiğini söyleyebiliriz (5).

3 — Aynı durum Fedayi'nin şiirlerinde de görülmektedir. Sadettin Nüzhet'in (XVIII. yüzyıl Bektaşî şâirlerinden) Fedayi'ye ait gösterdiği; (6)

"Tarikat kutbunda tecdid olmayan
"Yediği haramdır yese ne fayda"

"Fehmeyleyip kendi kendin bilmeyen
"Yalan yere başın sallars nâci oldu"

Beyitleri ile başlayan şiirler Divriği Fedayi'ye aittir. Burada bir noktayı da belirtmek yerinde olur. Diğer;

"Baş Uydurup gözün aç gel didara
"Bu didarda kavgâ olmaz kal olmaz"

"Arzihal eyledim şahlar şahına
"Kıl derdime derman el'aman dedim"

Beyitleri ile başlayan şiirler ise Zileli Fedayi'ye aittir (7).

Destede örnek verilen şâirlerin hepsi aynı kudrette değildir. İçlerinde Er Mustafa, Kul Himmet Üstadım, Tahir Nadi, Ahmet Mikdat Poyraz, Nakşi gibi kuvvetli şâirler bulunduğu gibi çok zayıfları da var. Bazı şâirlerden birer örnek verilmekle yetinilmiş. Bu

da değerlendirmeyi güçlendiriyor. Desteye alınan ondokuz şâirden onbiri Alevî - Bektaşî şâiri, diğer sekizi ise sünî. Eseri hazırlayan, şâirlerdeki şiir kültürü noksanlığını usta yüzü görmeyişlerine bağlamaktadır.

İbrahim Aslanoğlu'nun bundan sonra Kul Himmet Üstadım'ın hayatı ve şiirleri ile Sivas dolaylarından derlediği Pir Sultan Abdal'ın hiç bir yerde yayınlanmamış şiirlerini ayrı birer eser olarak bastıracağını öğrendik. Kul Himmet Üstadım hakkında etraflı bilgi edinmek için bunu beklemekten başka çâre yok gibi.

(1) İbrahim Aslanoğlu - Divriği Şâirleri - Ekin Basımevi - İstanbul - 1961

(2) Sadettin Nüzhet Ergün - Bektaşî Şâirleri ve nefesleri - Maarif Kitapevi - İstanbul - 1944

(3) Sadettin Nüzhet Ergün - Aynı eser.

(4) Abdülkâki Gölpınarlı - Kaygusuz Abdal — Hatay - Kul Himmet - Varlık Yayınları İstanbul — 1953

(5) Dr. İhan Başgöz - İzahlı Türk Halk Edebiyatı Antolojisi - Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık T.L.Ş. İstanbul - 1956

Pertev Naili Boratav - Halil Vedat Fıratlı - İzahlı Halk Şiiri Antolojisi - Millî Eğitim Bakanlığı yayınları Ankara 1943

(6) Sadettin Nüzhet - Aynı Eser.

(7) Cahit Öztelli - Zileli Şâirler - Sam-sun - 1944.

18. Yüzyıl Halk Şâiri - Varlık Yayınları - İstanbul 1955

Yıllık aboneli: 12,

altı aylık aboneli: 6
liradır.

Yurd dışı senelik abone:
3\$, 1£

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden: Mes'ul Müdür: İ. HİNÇER

**TÜRK
FOLKLOR
ARAŞTIRMALARI**

SEKRETTİR: BORA HİNÇER

Mektup ve havale için adres: Posta Kutusu: 46, Aksaray — İstanbul

Basılmayan yazılar
istenince geri gönderilir
Dizgi ve Basım: Seri-İş
Matbaacılık Ortaklığı
Ankara Cad. 107 İstanbul

KARS'TA KOTAN

— III —

Yazan ve Çizen: Mürsel KÖSE

Bu denli zaman içerisinde yıldızların se-yirleri devamlı Astronomik farklılıklar gösterirler. Usta öküzçü'ler bu farkları da hesaba katarlar. Bunda güçlük çekmezler. Yılların verdiği alışkanlıkla; belli dağ ve tepeleri de şişmez nokta olarak ele alır yıldızların bu tepelere göre gösterdikleri günlük farkları gözlemleriyle ayarlarlar. Bu hususta da "BİR MİNARE BOYU" veya "BİR MIZRAK BOYU" g'bi ölçü ve deyimler kullanılır.

Fakat çoğunlukla vakit tayininde ÖTÜCÜ — KUŞLARDAN, özellikle de "BİLDİRCİN" yahut "TARLA — KUŞU"ndan faydalanılır. En sağlamı budur. Bildircin ya da tarla — kuşu ötüncü kotanı koşarlar. Bunları, seslerinden tanır. Her ikisi de şafaktan önce, fakat bildircin daha önce öter.

İlk baştan ortaklık kurulup, anlaşmalar yapılırken, kotanın YILDIZLARA GÖRE mi, yoksa KUŞ — ÖTÜMÜ'nde mi kurulacağı ve bunlardan hangilerinin gözönüne alınacağı da kararlaştırılıp anlaşılır. Bulutlu havalarda yıldızların seçilmesi güçlüğü kendisini gösterdiğinden ötürü, bu yolda en çok ötücü — kuşlardan yararlanma yoluna gidilir.

Öğlenleri ise, çeşitli yerlerde değişik ölçülerle "KÖLGE" (gölge) den faydalanılır. Şöyle ki:

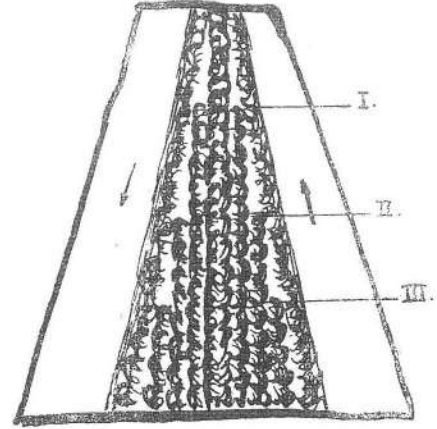
KOTAN — AYI'nda insanın kendi gölgesi bir ayağa dek düşer. Bizim taraflarda gölge, "ÜÇ AYAK" olunca kotan açılır ve yine "ÜÇ AYAK" olunca koşulur. Bazıları "BİR AYAK + BİR ÜZENGI" (yani birbuçuk ayak) de açar, "ÜÇ AYAK + BİR ÜZENGI" (yani üçbuçuk ayak) de koşarlar. Gölgeyi ölçmek için de sırt güneşe dönülür, dik durulur. Gölgenin sonu (başın gölgesi) bir ot, çalı ya da taşaya getirilir. Orası bellendikten sonra "AYAĞA VURULUR" (ayakla ölçülür.).

c — BİR TARLA NASIL SÜRÜLÜR

ca. GÖBEK:

Tarlanın boyuna ve ortasından kenarlarına doğru sürerek doldurma şekline "GÖBEK" denir. Hele bir başı geniş bir başı dar olan tarlalarda her zaman için bu usule baş vurulur. (Şekil 3.)

Önce tarlanın tam ortasından ve bir baş-

Şekil: 3.

tan öbür başa değin bir hagos atılır. Sonra aynı hagosun üzerine geri gelinir. Bu andan itibaren tarlanın ortasında boydan boya bir kabarıklık meydana gelmiş olur ki, işte "GÖBEK" adı bundan ötürü verilmiştir.

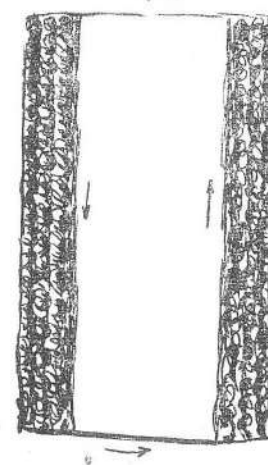
Bir başı dar olan tarlalarda, sonraki gidişlerde, önceleri başa değin çıkılmaz. Her defasında biraz daha kısalan menzillerden dönülür (Şekil: 3 I. II. III.). Buna, aşağı yukarı her iki yan, birer paralel kenar şeklini alıncaya dek devam olunur. Sonra tekrar bir baştan öbür başa, bu yandan gidilip, öbür yandan gelmek suretiyle tarla kenarlara doğru sürülüp doldurulur.

Göbek sürerken başlarda öküzlerin dönmesi, önce'leri güçlük arzeder, sonra gittikçe kolaylaşır. "ARALIK" ta bunun tersi olur.

cb. ARALIK:

Bunda da tarla yine uzununa fakat, ötekinin tersine, yani bir kenardan gidip, öbür kenardan gelinerek, kenarlardan ortaya doğru sürülüp doldurulur. (Şekil: 4.)

Tarlanın bir-başından öteki başına değin kotanı sürerek gitmeğe, "bir baş gitme" ve aynı zamanda geriye de gelindiğinde "bir baş gidip dönme-

Şekil: 4.

gelme" denir.

"Aralık" şeklinde sürerken, bu kenardan gidip öbür kenardan gelmek suretiyle, yani bir baş gidip döndüğü zaman, tarla kendisini gösterir. Arada sürülerek doldurulması gereken kısım belirir. Bunun için bu çeşit sürmeğe "aralık" adı verilir.

Yine bu, tarlanın sürülmesi konusunda kullanılan bazı deyim ve onların anlamlarına da değinmemiz gereklidir.

cd. DÖNEK:

Bir tarlayı sürerken, o tarlanın her iki başında, öküzlerin dönebileceği kadar, bulunması gereken serbest araziye, "tarlanın döneği" veya sadece "dönnek" denir.

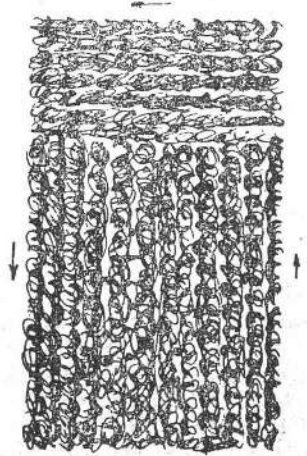
Gerçekte bu dönek sahasının, 6 - 8 boyun öküzün dönebilmesine elverişli olacak kadar geniş olması gerekir. Fakat bunun her tarla için böyle olması, özellikle düz ve verimli arazilerde hemen hemen imkânsızdır. Çok defalar, iki komşu tarla arasında bir - iki adımlik bir aralık bırakılır. Böyle hallerde eğer komşu tarla ekili değilse bir güçlük yoktur. Komşu tarlanın alanından dönek yeri olarak faydalanılır. Bu imkânsız ise, yani komşu tarla, ekili olmasa dahi "koruk" (hayvanlara çiğnetilmesi yasak) edilmiş ise, o zaman herg edilen tarlaya "yastık atmak" gerekir.

ce. YASTIK:

Dönek yeri olmayan bir tarla sürülürken, başa değin çıkılmayıp, yeteri kadar bir dönek yeri bırakılır. Bu kısım sonradan tekrar bu sefer enine sürülerek tarlanın hergi tamamlanır. Ve buna da "yastık" adı verilir. Bu iş için de tabii o kısma gelen, tarlanın yan taraflarında dönek yerinin bulunması gerekir. Akla gelebilir ki; acaba o da olmazsa ne olur? Ne olacak, o zaman, o tarladan vazgeçilip, başka bir tarlayı herg etmeğe bakılır. Öbürü uygun bir zamanda yine herg edilir. (Şekil: 5.)

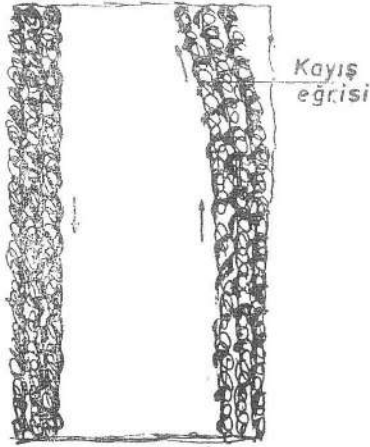
cf. KAYIŞ EGRİSİ:

Bazen bir tarlanın dönek yeri olur ama, bütün 6 - 8 boyun öküzün dönebilmesini sağlayacak kadar geniş olmaz. Böyle durumlarda, başta ki (horik, poklu - boyun, göbek) öküzler yavaş yavaş dönerlerken, kotan d i p t e k i (göbek, karakayış, sergâh, kharazan) öküzlere çektilir. Dipteki öküzler bir yandan zorlar, öte yandan öndeki öküzlere uyararak dönmek isterler. Hodaklılar her ne denli buna engel olmaya çalışırlarsa da, gereği kadar başaramazlar. Çünkü hayvanlar birbirlerini takibe alıştırlar. Bu durum onlar için çok değişik gelir. Böyle

Şekil: 5.

hallerde kotan, tarlayı hafif bir yay çizerek terkeder ki, buna "kayış eğrisi" denir (Şekil: 6.)

Şekil: 6

Camiş ya da kuvvetli öküzlerin sergâh'a koşulmasının önemi burada belirir.

cg. ATMACALI YER :

Yonca türünden "üç yaprak" denilen bir ot vardır. Bu otun kökleri hem çok yaygın ve hem de uzun ve sağlam olur. İnce sicim gibidir. Hodaklılar ondan "çarık bacağı" dahi yaparlar. İşte bu otun bulunduğu yerde kotan iyi işlemez. Köklerin karşı koyması sonucu olarak, kotan devamlı bir şekilde topraktan fırlar. Böyle yer maigalı çok yorar. Çok defa, ağır olup fırlamasını diye kotanın üzerine bir taş koyarlar. İşte böyle yerlere "atmacalı yer" adı verilir. Yanı kotanı topraktan çıkarıp, atan yer.

ch. KOLTUK :

Atmacalı yahut "kırıma" (ufak moloz taşlı) arazide, hareket halindeki kotanın topraktan çıkması ile tekrar dalması arasında, kısa kısa sürülmemiş yerler kalır ki, bunlara da "koltuk" adı verilir. Herk sahipleri buna çok kızarlar. Çok defa, "hep koltuk bırakmışsın bu ne biçim herk" diye çıkışırlar.

ci. ALAF :

Kotanın bir gidişte çevirebildiği toprağın genişliğine "alaf" denir. Alaf genişliği, kharazanın alaf demiri ile, kendi im-

kânı ölçüsünde ayarlanır. (Şekil: 1 e bakınız) İşte kotanlar bu alaf genişliğine ve bir de açıkları hagos (hendek) derinliğine göre numara alırlar. Örnek: 4 numaralı kotanın alafı, 6 numaralı kotaninkinden dardır. En geniş "karakotan" in alafı olup, 60 - 70cm. dir. Elbette alaf ne denli geniş olursa, "günlük" de o denli büyük olur.

ci KAZIYACAK :

Nemli ve yağmurlu havalarda, toprak kotanın kanat, khop vb. ri yerlerine yapışır. Sonra kotan iyi işlemez. Bu yüzden başlarda dönerken kotanın toprak tutan yerlerini kazımak gerekir. Bu işi de çok kere kharazan hodağı yapar. İşte kotanı kazımak için kullanılan ve ucu spatula'ya benzeyen alete de "kazıyacak" adı verilir.

d — YEMEKLER :

Sürülen tarla kimin ise, o gün kotanın maigal, hodaklı ve diğer elementlerinin yer meâni de o verecektir. Günde "üç oyu" (övin) yemek verilir. Ancak çeşidi, her övünde değişir.

da. KUŞLUK YEMEĞİ :

Kotana asıl "ağır yemekler" (ki kısaca "vağlı" denir) sabahları "kuşluk" da gelir. Güneşin doğumundan biraz sonraki vakte "kuşluk çağı - vakti" denir (3). En ağır güneş bir minare boyu yükseldi mi, yemek aelmis olmalıdır. Hera sahibi, aeceden evinde yemeğin yaptırır. At ile veva yavan alır, çok defa kendisi aettirir. Yemek aeldiği vakit, kotan her yana 4 - 8 bas (tarlaların uzunluğuna göre) aidin dönmüş olmalıdır. Böylelikle hera sahibi kotanın, vaktinde koşulma, kolu'ladığını da denetlemiş olur.

Kotanın yemeği divince akla en baste "khasıl" aelir. Khasıl kotanda en çok aranan ve verilen bir yemektir. Hattâ ne zaman birisi "khasıl" dan sözetsse, hemen arkasından oklarlar "kotanın yemeğidir o". Khasıldan başka bisi, mafis, lalınaa (lokum), vağlılukha (vufka), eriste pilâvı, aibi hamur işleri ile, helva, kuymak, ekme kası, yahni vb. yemekler gider (4).

dk. ÖĞLEN YEMEĞİ :

Öğlenleri hep yodurt ile ekme k yenilir. Yalnız maigallar hiçbir zaman

hodaklıların, yoğurdu sulandırmadan yemelerine izin vermezler. Sebep şudur: Hodaklılar ve maigal öğlen yemeklerini yer yemez uyumak zorundadırlar. Eğer uyumayacak olurlarsa, öküzlerin boyunlarında uyuklarlar. Hayvanları iyi süremezler. Böylece hangi hodaklı uyursa, onun öküzleri iyi çekmez, yük fazlası ile diğer öküzlere biner. Eğer yoğurdu sulandırmadan yiyecek olurlarsa, sonuç yine aynıdır. Bu sefer de uykudan doymazlar, gözleri açılmaz. Yine öküzlerin boynunda uyuklarlar.

Yoğurda bu yüzden biraz su katarak "çalık hamam" (ayran) yaparlar. Onun içerisine de ekmeği "umac" edip (etlerinin içerisinde ovuşturarak ufalayıp) yerler. Böylece yine de hem iyi uyur, uykularını alırlar, hem de çabucak uyanırlar.

dc. AKŞAM YEMEĞİ :

Genel olarak kotan eve, köye yakın olduğu zamanlarda akşamları "aş" (çorba) gelir. Ayran aş, kesme aş, boza aş, helles aş (herle - aş) vb. gibi.

(Devam edecek)

(3) Bu kuşluk "ilk kuşluk" tur. Bir de "kabak kuşluk" var. Aşağı yukarı saat 9.00 - 10.00 sıraları.

(4) Burada adı geçen yemekler hakkında geniş bilgi, Türk Dil Kurumu Derleme - Tarama Kolu'na tarafımızdan verilmiştir. Burada daha etraflı olarak, ayrı bir konu halinde incelemek gerekecek. Bir fikir verebilmek için, Karslıların "kotan - khashılı" nı nasıl yapıp yediklerini belirtelim: Kaynatılmış buğdayın dibekte döğülerek, kabuğu (kepeği) çıkarılıp sonra da "eldeğirmeni" nde (taştan yapılmış) çekilerek, kırıdıkları "yarmam" sı, unu ile birlikte haşlanıp lapa yapılır. "Khashıl" denilen bu lapa, dörtte bir ölçüde eritilmiş "sarıyağ" (sade yağ) ile yenilir. Yağ bitince, bu sefer dörtte üç nisbetine, kaynatılmış taze sütlü katılarak yenir. Böylece kotanda "Khashıl" yiyen bir kişi, yaklaşık olarak 250 gr. sade yağ ve 750 gr. kadar da süt almış olur. Öyle zor işe de böyle yemek gerek.

İHSAN HİNÇER'İN
YUGOSLAVYA VE ALMANYA
İNCELEME GEZİSİ

Dergimizin sahibi ve yazı işleri Müdürü İhsan Hınçer, 1 Ekim 1963 salı günü İstanbul'dan Avrupa'ya hareket etmiştir.

İhsan Hınçer, önce Yugoslavya'da 75. kuruluş yıldönümü dolayısıyla davet olduğu Sarajevo Milli Müzesi'nin düzenlediği törenlerde ve gezilerde konuşarak bulunacak, daha sonra Belgrad'a geçecektir. Bu arada Sarayova, Üsküp ve Belgrad'da folklor ve etnografya ile ilgili incelemeler ve temaslara yapacaktır.

Türk Dil Kurulayına b'lim tebliğleriyle katılan Belgrad Üniversitesi Doçentlerinden Dr. Narija Djukonavić, Asis. Ljubinka Rojković ve Dr. Hasan Kalasi ile Türkoloji çalışmaları hakkında çalışmalarında bulunacaktır.

İhsan Hınçer Yugoslavya'daki incelemelerini ve araştırmalarını tamamladıktan sonra Almanya'ya geçecektir.

Federal Almanya'daki gezisi Münih'te içine almaktadır. Münih'te Münih Üniversitesi Türkoloji Enstitüsü eski müdürü Ord. Prof. Franz Babinger ve halen müdür olan Ord. Prof. Dr. H. Y. Kissling ve asistanları ile görüşecektir.

İhsan Hınçer'in bu gezisi 15 gün devam edecektir. T. F. A.

TANDIR GELİN

Derleyen: İsmail GENÇTÜRK

Ay karanlık yol gidemem
Aç kapıyı telli gelin.

Kadın halâ tanıyamamış:

Hastanın attan inersin
İnsen de geri binersin
Ay ışığı yol gidersin
Yolcu isen git yoluna.

Bu kez iyicene yalvarmağa başlamış çavuş:

Aşağıdan gelir tatar
Kamçısını atar tutar
Garip olan nerde yatar?
Aç kapıyı telli gelin

Kadın yine tanıyamamış:

Aşağıdan gelir tatar
Kamçısını atar tutar
Garip olan handa yatar
Yolcu isen git yoluna!

Diye kovmuş tanıyamadığı yolcuğu.
En son çare olarak çavuş ismini bildir-
meyi uygun görmüş.

Kadın tanımadığı için adını vermiş:

İstanbul'dan gelir ferhan
Dizlerimde yoktur derman
Mahmut Çavuş sana kurban
Aç kapıyı telli gelin

Bunun üzerine kadın kocasını tanımış:

İstanbul'dan gelsin ferhan
Dizlerinde olsun derman
Kolum yastık, saçım yorgan
Gel içeri Mahmut Çavuş

Diye hemen kocasını içeri almış.

Karı, koca, baba, oğul birbirlerine sarılıp,
öpüşmüşler....

Çok eskiden Mahmut adında bir adam evlenir evlenmez, askere gitmiş. Tam da bu bu sıra seferberlik ilân edilmiş. Kıt'asile birlikte cepheye sevk edilmiş.

Savaşta vatanımız için uzun yıllar çarpışmış. Savaş biter b'tmez, bir kır ata bine-
rek köyüne gelmiş. Evinin önüne gelince at-
tan inerek, kapıyı vurmuş. Karısı dışarıya çı-
kmış. O zaman adam, içeride bir delikanlı
görmüş. Karısını bu delikanlı ile evlendi şa-
narak, şöyle sormuş:

Akşamınan tandır gelin
Kandilini yandır gelin
Koynunda yatan yiğidi
Bana bildir telli gelin

Kadın:

Akşamınan tandırımışam
Kandilimi yandırımışam
Koynumda yatan yiğidi
Gül mermeden emzirmişem

Mahmut Çavuş tekrar sormuş:

Derede arpa biçersin
Suyu nereden içersin
Etrafını şel alınca
Nerden geçen telli gelin?

Kadının, kocası olduğunu bildiği yok.
Tanıyamamış bir türlü.

Derede arpa biçerim
Suyu pınardan içerim
Senin gibi ahmakları
Köprü kurar da geçerim

Diye cevaplamış.
Mahmut Çavuşun başka gidecek yeri
olmadığı için yalvarmaya başlamış.

Hastayım attan inemem
İnsem de geri binemem

KONYA'DA ESKİ OTURAK ÂLEMLERİ

Yazan: Mahmut SURAL

Bundan en az elli yıl önce, bütün vasıfla-
rını kaybetmek suretiyle, tarihe karışmış bu-
runan dillere destan "Konya oturak âlemleri"
hakkında pek çok makale ve eserler yazıl-
mıştır. Bu makale ve eserler arasında, benim
bulup okuyabildiklerimin, hiç birisinin bu
âlemlerle en küçük bir ilgisi yoktur, hemen
hepsi de eşsiz birer hayal mahsulünden başka
bir şey değildirlir.

"Konya Oturak Âlemleri", öyle sanıldığı-
gibi, her rastgelenin, içine girebileceği bir iş
değildi. O âlemlere aibretilmek için, yıllarca
sözde sadakat, emanete sahip olma, mertlik,
gözü peklik, hele hele beline sağlam olma
gibi dürüst karakterden, mümeyyiz vasıflar-
dan, tecrübeden geçmiş olmak lâzımdı.

*

Konyalı yerli kadınların ise oturaklarla
zerre kadar alakası yoktu.

Irza, namusa müteallik en küçük bir
söylenti dahi hakkında söylenti çıkaranın bir
gece içinde, sorgusuz — süalsiz "Et — yağ
edilmesine" — Öldürülmesine — sebep teş-
kil ederdi.

O devirlerde, rugandan yapılmış, iki san-
tim yüksekliğinde ökçesi bulunan ve adına
"Pabuç" un galatı olarak "Babiç" denilen
düz terliklere benzer ayakkabı giyen kadınlar
bu hareketi dahi oynaklık âlâmeti, kendini
beğendirme çabası sayılır — böyle bir çaba
çok ayıptı — ve beğenen kapar kaçardı.

Oturak yapılacak evin reisi karısına :

— Hadi, sen böğün anangile git.

Dedi mi, kadıncağız coluğunu çocuğunu
toplar, çeker giderdi. Böylece âilenin hiç
birisinin ne oturağı görmesine ve ne de —
hele — genç kadın ve kızların "Kötavrat" la
temasına imkân verilmezdi.

EFE, KİME DERLERDİ?

Konya oturak âlemlerini anlatmadan ön-
ce, Konya'da "Efe" nin ve "Oturak Kadını"-
nin ne olduğunun izahına ihtiyaç vardır.

Türkiyede efe denilince akla, İzmir ve
Aydin efeleri gelir. ki bunların etrafında
"ızanları" — adamları — vardır ve kendi-
leri reis durumundadırlar. Bu efelerin hemen
hepsi değilse bile çoğu, haklı veya haksız
olarak dağa çıkmış, dağa çıkış sebebi haklı

da olsa bu çıkışın zoruyla bir takım zorba-
lıklar, gasıplar yapmışlardır. Sanıyorum ki
efe denilince akla gelen bu tip kabadayılar-
dır. Halbuki, Konya'da efe bu değildir. Sa-
dece oturak kadını taşıyabilen, taşımakta olan
kişidir. Etrafı vardır, lâkin baş değildir. Ve
bu etraf, en az kendisi kadar cesur, mert ve
gözüpektir. Binaenaleyh, kendisi de etraftır.
Efeliği, taşımakta olduğu oturak kadınına,
"Kötavrata" âttir, onun efesidir, Kötavrat ise
"Ayakta kelik, çıkarırdın mı gapının önünde
galır" dır. Etrafıyla arkadaşır, kardeşir,
dosttur. Yüzlerce "Kelikli" — eski ayakkabı—
yı arkadaşının bir tüyüne değışmez. Böylece
diğerler'ne karşı hiç bir rüchaniyet hakkı ta-
şımaz.

OTURAK KADINI NASIL VE
KİMLER OLURDU ?

Bunlar, çoğu zaman yabancı olurlar, bu
yabancılıklarından dolayı muhitin gerektirdi-
ği icaplara uymasını ve bu uymazlığın âkibe-
tini kavıyamaz, o devrin "cıvık" saydığı ve
"o" işe hazır intibâını uyandıran hareketler-
de bulunur, bu sâiklerledir ki, bu kötü haya-
ta düşürülürlerdi. Yoksa, o devrin hovardala-
rı — bugün bizim anladığımız mânâda ho-
varda değil, oturak âlemlerine girebilenlere
hovarda denilirdi. başka türlü de zaten
yoktu — ırz ve namus meselelerinde son de-
rece hassas ve saygılı idi. Hovarda için bir
aile kadın veya kızının topuğuna bakmak ka-
dar âdi bir namussuzluk daha yoktu. "Kötav-
rat" dahi asla bir fuhuş malı değildi. Kıymet-
leri güzellik, çirkinlik noktasından değil, o-
yunculukları, güzel türkü söylemeleri ve zekâ-
larıyla değerlendirilirdi. Çoğu, dayanılmaz
alın yazılarının kendilerine yüklediği ağır çi-
leleri yüzünden yıpranmış, çirkin mahlûkiardı.
Fakat oturak âdâbına — ki kıldan ince, kır-
lıktan keskindi ve bu kadınların, yanlış, kü-
çük bir tavır veya hareketi pek feci neticele-
re sebep olabiliirdi — son derece vâkıf, bir-
birinden üstün otoritelerdi. Koca şehirde ise
miktarları üç — beşi geçmezdi. Bu bahtsız
kadınların ömürleri oturak âlemleriyle ahırse-
kileri (1) ve samanlıklarda geçer, ibâdetin
de, kabahatin de gizli oluşunun bütün yükünü

bunlar taşırdı.

OTURAK NASIL OLURDU?

Oturak her zaman olup durmazdı. Başlıca sebebi düğünler teşkil eder. "Çebiç" (2) asma zamanı, güz mevsimlerinde ve kış aylarının el boşluğu zamanlarında yapılırdı. Oturaktan bir gün evvel testilerle rakılar alınır, dağılma zamanı yenilmek üzere, çebiç tandıra indirilirdi. Misafirler ve çalgıcılar hava karardık-
tan sonra, birer ikişer oturak yapılacak eve damlar, el ayak çekildikten sonra da sırtında "Okcuoğlu" kürklü (3), omuzunda Martin veya koltuk altında "dikme" (4) bulunan bir efe bir kadınla çıkar gelir, diğerleri fâsıla ile sökün ederlerdi. Âlem başlayınca kadar kadınlar, her misafirin önünde cömelerek, eline geçirdiği (Pafin) fakton tabakalardan sigara sarak misafire verir, sigarası yanmakta olan diğer bir misafirin sigarasıyla ateşlerdi. Kadın birden fazla ise, birisi bu işi görürken, diğerleri sofrayı hazırlardı. Bu iş de bitince, kadehlere rakılar doldurulur, bir elde rakı kadehi, diğer elde su bardağı olan kadın, yine her misafirin önünde cömelerek oturur, rakı ikram eder, sonra suyu verirdi. Bir diğeri ise meze ikramında bulunurdu ve bu iş, saz fasıllarında tekrar olunurdu.

Bu sırada da çalgıcılar akorda başlarlardı.

Mezeler ekseriya şunlar olurdu:

Kavrulmuş kıyma, cacık, voçut, sucuk, pastırma, salata, kavun, nev'inden şeylerdi.

Leblebi hariç, diğer fındık, fıstık, badem gibi şeylere değer verilmez, bunlar (.... oğlan) yiyeceği sayılır, pis boşazlık telakki olunurdu Saz âletleri ise şunlardı:

Saz, cura, — bağlamanın kücügü — başta olmak üzere kanun, uddu; bunlara kasık ilâve olunurdu.

Akord bittikten sonra çalgıcılar, Uşak makamında bestelenmiş, Konya dolaylarından başka, hiçbir yerde bilindğini sanmadığım bir peşrev'e girerler, o sırada da kadınlar parmaklarına zilleri takmak suretiyle oyuna hazırlanırlardı. Peşrevden sonra önce, oyunda ağır hareketleri icabettirecek ağır havalar çıkarılır, gittikçe, insanı zıvanadan çıkaracak bir kıvraklığa intikal ederdi. Bugün o oyunu çıkaracak oyuncu yoktur. Bu oyunun bütün kıvraklığına rağmen insanı insanca mesteden, pek ağır başlı figürleri vardı.

OTURAK ÂLEMLERİNİN ÖRF VE ÂDETLERİ

Oyun san'atını siz soyunmadan — düşünmeden Konya oturaklarında görmeliydiniz. Erkekler kat'iyyen oynamaz, böyleleri çıkarsa, oynamasına istenilmeden müsaade edilirdi. Lâkin sosyal düzende yeri almayan bir insandı. Bu sebeptendir, ki erkek oyuncu pek nâdir bulunurdu.

Oturakta en küçük bir cıvıklık görülmez, herkes pek sâkin bir şekilde oturur, dinlerdi. Oturakta bulunanların silâhlı bulunması, başka bir grubun baskın ihtimaline karşı idi. Bu hadise de pek sık vuku bulmazdı. Bir çok yazarların dediği gibi, oyuncu kadınla konuşmak, hele cilveleşmek şöyle dursun, erkekler dahi kendi aralarında, hele saz çalarken bir birleriyle bile konuşmazlardı. Aksi halde geveze, boşboğaz, telâkki olunur, — yin'cek — hafif adam sayılırdı ki, bu damgayı yiyeenin bir daha oturağa kabul olunmasına imkân yoktu.

Oturak böylece devam eder, dağılma zamanı gelince: "Vakitler garipleşti gayri" denilir, bir "uzun hava" ile oturağa son verilir. Bundan sonra tatlı bir cümbüş içinde "Çebiç" yenilir, şakalaşılır, nükteler yapılırdı. Ve nihayet herkes geldiği gibi birer ikişer savuşur giderlerdi.

Birbirlerinden, oturak için kadın alıp verme, "Kötavrat" kaçırma; külâh, baskın gibi safhaları da olan parçaları atarsak, Konyada oturak âlemi bu idi ve bunun gizliliği pek mühim idi. Sonraları iş çığırından çıkmış, her örf ve âdetimizde olduğu gibi, oturak da dejenere edilmiştir.

O DEVRİN SAZ ÜSTADLARI

Lâtif Çavuş, Gökmenin Hasan Hüseyin, Sakalağın Hüseyin ağa, Taşçı Abdullah çavuş, Copur İsmail ağa, Kuşçu Alinin Mehmet çavuş, Karkınlı Kara, Kemaneci — Kemanca — Mehmet, şimdi hâlen sağ olan Sille'li İbrahim Berberoğlu.

Meshur oturak kadınları şunlardı:

Adanalı Copur Kız, Dereli Alimana, Dereli Fadîm, Koca Tatar, Cızık, Bahtiyar. At yormaz, Tahtabahir,.... Karakız, Çukur enîâi.

Dikkat etmissiniz, oyuncu kadınların, hemen hepsinin adı takmadır. Sebebi? Bir kadını adıyla anmak ayıp sayılırdı.

Meshur hovarda'lar şunlardı:

Anız Kıran Mehmet ağa, Avcının Ali,

Bostan ağa, Yıkık mahalleli Abdurrahman, Ulurmaklı Hasan Hüseyin, Anbar Ahmadın Hasan Hüseyin, Uzun Ali, Alışanın Hakkı, Mansurun Mustafa, Kirişçinin Abdullah, Kürt Mehmet ağa. Fırkanın İsmail, Takkasız, Hasibin Mehmet, Pirhasanlı Koca İbrahim.

Dereli Al mana ile Bahtiyar; İbrahim Berber oğlu, Ulurmaklı Hasan Hüseyin ve Yıkık mahalleli Abdurrahman hâlâ sağdırlar ve tabii ihtiyarlamış ve hepsi de uzlete çekilmişlerdir. Geçmişleriyle hiçbir alâkaları kalmamıştır.

ANIZKIRAN'A AIT BİR HİKÂYE

Ekin biçildikten sonra tarlada kalan arpa veya buğday köklerine (Anız) denilir. Anız Kıran Mehmet ağa, şehrin dışında, İkçay arası denilen bir mevkiye oturmuş. Şehre ineceği zaman, kunduralarını beline sokar, çıplak ayakla anızlı tarlalardan şehre gelir, çarşıya gireceği zaman kunduralarını ayağına geçirirmiş. Bu yüzden kendisine (Anızkıran) adını takmışlar. Zamanının en iyi (Dikme) kullananı, güçlü kuvvetli bir adammış.

Konya'da, hâlâ lâkablariyle anılır bir mevki bulunan ve yine o günün namı hovardalarından "Tavukçular" diye tanınan biriyle, kadın yüzünden Anızkıran'ın araları açılmış. Aradaki soğukluğu gidermek için Tavukçular bir "Mevlid" tertip ederek Anızkıran'ı da davet etmişler. O güne kadar hiç bir Mevlid merâsiminde bulunmayan Anızkıran, bunu kendi aleyhinde bir tertip sanmış. Fakat davete gitmese "korktu" denileceğini hesaplamış. Silâhlı da gidemez ya, ne yapar? Beline bir demir kazık sokup gitmiş, kapının önüne oturmuş. Şöyle buyur diye sedir den yer göstermişler, ısrar etmişler. Şüphe içinde bulunan kahramanımız kabul etmemiş ve kapıyı tutmuş. Yemekler yenmiş, Mevlid başlamış. Bizimki tetikte... Mevlidhan, Vilâdet bahrinin sonlarındaki "Geldi bir akkus kanadıyla revan" mısraına gelip de cemaat ayağa kalkınca, bizimki komponun gelip çatıldığını sanmış, belinden demir kazığı çıkararak fırlamış ve:

— Oturun ülen gidiler demiş, ben sizin bu halı yiyeceğinizi b'liyordum zaten!..

— Aman ağa, ne yapıyorsun?.. Mevlidin burasında ayağa kalkılır demişler. Ve yatıştırmışlar.

OTURAK ÂLEMİNE AIT HİKÂYELER

Bir de Lâlinin Hacı Ali ağa vardı. Allah rahmet etsin, tatlı tatlı anlatırdı. Bir gün, bir yerde oturak yapıyorlarmış. Baskın olmuş, gâfil avlanmışlar. Silâhları da yokmuş. Baskıncılar mavzerler, pencereden göğüslerine doğrultup:

— Avrady dışarı çıkarın!

Deyince, çâresiz kadını vermişler, ama arkasını bırakırlar mı? Silâhlarını almak üzere herkes evlerine koşmuş. Tabii Hacı Ali ağa da fırlamış. Babasının baş ucunda asılı duran silâhı almak üzereyken babası uyanmış ve:

— Aman oğlum "Haceli" demiş, gece vakti silâhla nereye gidiyorsun? Başına bir iş getirirsin, gitme ak oğlum.

Hacı Ali ağa şu cevabı vermiş:

— Öyle mi? Gendin içecek döşeğin içine geçdin, benim ne çektiğimden haber'in yok, pısr pısr üyün - Uyuyorsun -, demiş ve fırlamış.

Bu hikâyeyi anlatırken:

— Ya hay oğlum, ben böyle akıllıydım, der ve fıkır fıkır gülerdi.

*

Bir de Hamza Hocanın Ali ağa vardı, atak bir adamdı. O zamanın polis memurlarından, oturak düşmanı (Deli Nuri) adında da biri vardı, ki Ali ağayı defalarca sıkıştırmış. İşte bu Ali ağa, bir gün oturaktan kalkmış. Şakalağın Köprü mevkiine gelmiş. Yanında bulunan kadına elindeki martini göstererek:

— Gızım buna ne derler?

— Martin ağa,

— Âferiliim, bak gızım, bunu şöle omuzuna dayayacan, arpacıktan n'şan alacan, tetiği çektin mi, şalalam şammm, doğru deli Nurinin boynuzuna!.. Demiş.

*

Madem söz açıldı, Ali ağadan b'r hikâye daha anlatalım:

Ali ağa, Milli Mücadelede askere alınır ve süvari bölüğüne verilir. Bir gün talim esnasında çavuşa: "Ben ööle sağa dön, sola dön, aanamam. Gösterdin Yonani, salıvırıyım gılayı" diye çıkışır. Kumandan bu çıkışı duvar ve emir verir, Ali ağayı serbest bırakırlar. Bir zaman sonra harp biter. Ali ağa-

TOKAT VE DOLAYLARINDA

Yazan: Sadi Yaver ATAMAN

Kastamonu'dan sonra, gideceğimiz yer Gümüşhacıköy'dü. Tosya'da bir yemek molası verdik. Geniş bakır siniler üstünde fırından yeni çıkmış, mis gibi kokusu burcu burcu etrafa yayılan nefis Piran kebabından yedik. Eskiden beri bildiğim Tosya, az çok değişmiş, yeni yeni binalar yapmışlar. Meşhur Tosya kuşağı ve avucun içinde sıkılıp da bırakıldığı zaman havaya sıçrayan hamam keseleri ile dolu kepenkli dükkânları, Anadolu'nun tipik çarşı halini burada da muhafaza etmektedir. Tosya esnafı cana yakın, doğru ve misafir perverdir. Esnaf tesânüt ve birliğinin, yarıdışlaşma ve usta - çırak münasebetlerinin topluluğu olan Lonca usulü, burada güzel bir gelenek halinde yaşatılmaktadır. Resmen olmasa bile, bunun bir cemiyet ahlâkı ve faydalı bir kaynaşmanın ifadesi olarak ruhlarda yaşatılması güzel bir şeydir.

nın şaşkınlığı kumandanın gözünden kaçmaz ve:

- Haydi bakalım Ali, salsana kulayı...
- Ali ağanın cevabı şu;
- Efendim, yirden yağar, göğden yağar. Ali ne halt etsin, gule ne yapsın?...

*

Sonuncu hikâyemizi de nakledelim:

Bir gün, nasılsa genç bir delikanlı da oturağa iştirâk etmiş. Bunu gören eskiler genci kırmamak için kolundan tutup dışarı atmamışlar, ama şöyle bir çâre düşünmüşler. Birisi demiş ki:

— Biliyorsunuz, bıyığında tarak durmayan kişi bu oturakta oturamaz. Herkes bıyığına tarak koyacak, duran oturacak, durmayan kalkıp gidecek!

Hepsi, sırayla bıyıklarında tarağı durdurmuşlar. Sıra delikanlıya gelince, tarağı almış ve üst dudağına öyle bir bastırmış ki, tarağın dişleri dudağa gömülmüş, öylece kalmış. Ve o genç de oturakta oturma hakkını böylece kazanmış.

(1) Ahıra bitişik oda.

(2) Altı aylık keçi

(3) Koyun derisinden yapılmış kürk

(4) Kalın bir sopa

Tosya çarşısında şimdi sedirli dükkânın, da, alacalı minder üstünde bağdaş kurup kiraz dolundan çubuğunu çekiştirerek, gelene geçene nükte savuran âbâni sarıklı, poturlu Hacı esnaf yoktur, ama yine de elfi biçimi (yarım şalvar) donlu, tek tük gün görmüşe câmi avlusunda rastlanmaktadır.

Tosyayı esaslı şekilde incelemeğe eskiden beri fırsat bulamadığıma yanarım. Kuzey Anadolu'nun folklor hareketlerini, Orta Anadolu'ya ulaştırma mühim merkezlerden biri olan Kastamonu'nun bu şirin ve hareketli köşesinde, bu sefer de ancak bir saat kalabildik. Çocukluğumda, Safranboluda komşumuz askerlik şube reisinin Tosyalı bir hizmet eri vardı. Adını unuttum, fakat yüzü ve hâtırası zihnimde canlılığını muhafaza eden kaytan bıyıklı (bıyıklarına çok özeniyordu), kanlı canlı, mahcup tavırlı bir Anadolu çocuğu idi. Ailece gece oturmalarına gittiğimiz zaman, evin altındaki ahırdan bozma odasına gider, onun memleket havalalarını ağzının içine baka baka dinlerdim.

Ayaklar altının turabıyıl dil
Pişmiş ciğerlerin kebabıyıl dil

Diye her vakit tekrarlamaktan hoşlandığı bir türküsü vardı ki, çocuğumsu gözlerinde yaşlar belirerek içli içli çağırırdı.

Burçak tarlasında silâh sesi var
Silâh sesi değil anam gelin yası var

Türküsünü hikâyesiyle beraber, ilk defa cndan dinlemiştim.

Elimi ısırdı pire
İpek imend'limi düre
Aç kapıyı gelin hanım
Saatler geldi de bire.

Diye söylediği bir türküyü tekrar ettire ettire ezberlemiştim. Hele:

Havada uçan boz kuşlar
Telin kadrin ne bilsin (Tel = telgraf teli)

ARAŞTIRMALARI

Kendi kadrini bilmeyen
Elin kadrini ne bilsin.

Diye —sesinin yukarlardan duyulmaması için itina ederek kısık sesle— okuduğu bir bozlağı da hiç unutamıyorum (1).

Yollar boyunca arâzi alabildiğine yeşil yamalar halinde çeltik tarlaları ile dolu. Tosyanın artımlı ve kınalı pirinci (Kınalı tâbirini ben uydurdum) hep bu yeşil yamalardan fırlıyor...

*

Gümüşhacıköy, küçük şirin bir kasaba. Çoğu Üniversite tahsili yapan uyanık ve aydın gençler topluluğunu burada bir arada gördük. Amasyada konser vermeyeceğimizi öğrenen bu Halk Müziği aşığı gençler, Gümüşhacıköyüne kadar gelerek bizi büyük bir ilgi ve sevgi ile karşıladılar. Bu misafir canlılık ve yakın alâka gözlerimizi yaşartacak kadar tesirli olmuştur. Daha evvel de işaret ettiğim gibi, bu seyahatımızdaki gaye, sâdece bir Halk Musikisi topluluğu olarak türküler çalıp

çağırmak olmayıp, bir folklor alış verişi halinde bir kaynaşma meydana getirmek olduğu için, burada da sahne ile dinleyici arasında samimi bir hava yaratarak, bilhassa gençlerin folklor ve Halk Musikimize karşı gösterdikleri yakın ilgiden faydalanmağı hedef tutan çalışmalarımız, bizim için de çok iyi neticeler vermiştir. Netekim bu samimi heyecan karşısında sahneye davet ettiğim gençlerle gerçekten müstesna bir gece yaşamış olduk. Unutmadan hemen söyleyeyim ki, bunu her gittiğimiz yerde tekrarlamaktan ayrı bir zevk duyduk. Sırası geldikçe tezahürlerini anlatacağım.

Sabahlayın kafiye halinde yola çıktık. Gençlerin içten gelen ısrarlarına rağmen programımızda olmadığı için Amasyada kalamadık.

Çok eski olduğu bir bakışta anlaşılan Amasya şehrini ikiye ayıran Yeşil İrmak, tarihi konuştura konuştura akıp gidiyor. Amasyayı, şehrin üstündeki kalesi, taş oyukları, eski mezarları ve Selçuk devrine ait binaları ile tarihî ihtisamı içinde bu kadar çabuk bırakmağa mecbur olduğumuz için gerçekten hüznü duydum.

Ferhat ile Şirin, aşkın kuvveti efsânesi ile burada kanatlanıp göğe çıkmışlar. Ferhatın

tırnakları ile kaza kaza açtığı yalçın kayalık larda efsâneyi dile geliren manzara gerçek ten ilâhidir. Anadolu baştan başa efsânedir. Her Ulu ağacın gövdesinde bir efsâne yaşıyor. Her Kaya parçası bir efsânenin ısıltısı ile yanar. Bu toprağın sâde insan değil, dağı taşı, kurdusu, her biri bir efsânenin türküsünü çağırır.

Yol yorgunluğu ve otobüsün rehâvet veren sallantısı ile şekerleme yapan çocukları, zaman zaman uyandırarak, onlara da Anadolu'yu adım adım tanıtmaya çalışıyorum.

*

Tokat'a iki yanı dağlık bahçelik eski tip ahşap evlerin sıralandığı dar sokaklardan girdik. (Tokat bir bağ içinde, Gülü Bardağ içinde) diye türküsünü çalıp çağırduğumuz Güney doğu Anadolu Bölgesinin hareketli bir folklor şehri olan Tokat'ı evvelce görmediğim için, şoförümüze, hemen bir gece kalıp ayrı lacağımız şehri eski yönü ile görmek istediğimi söylemiştim. Tokat gerçekten Anadolunun yeşil Cennet köşelerinden biridir.

Parlak geçmişini hatırlatan hanları, hamamları, bir sanat şaheseri olan Ali Paşa Camii ve eski yapıları ile, ilk kuruluşu Etilere kadar giden, sonra uzun müddet Pontos hakimiyeti altında kalan şehrin, eski adı Komana Pontika imiş. Kelimenin etimolojisine göre Tokat'ın Koman Türkleri tarafından kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir rivâyete göre de Turgaylar tarafından kurulmuştur.

Şöyle yüzden de olsa, Anadolu şehirlerimizin tarihlerine bakarak çizgiler vermekten kendimi alamayışımın bir merakıtan ileri olmadığını evvelce de söylemiştim. Kaldı ki, Anadolu adım adım, geçirilmiş Medeniyetlerin izleri ile doludur. Hele eski Türk Medeniyetinin bozulmak bilmeyen eserleri, insanı zorla tarihin içine sokmaktadır. Bence Anadolu'yu bu yönden de tanımak için tarihçi olmağa pek lüzum yoktur, çünkü tarih bütün varlığı ile karşınızdadır.

Tokat binlerce yıllık medeniyet tarihi içinde kültür tarlalarından bu güne kadar, nesilden nesile aktarılmış orijinal musiki hâtıraları ile dolu şehirlerimizden biridir. Asyadan her çağda gelen millî kültür dalgalarının orta Anadolu'ya yayıldığı bölgeler içinde bulunan Tokat'ın Halk Musikisi meclisleri özellik ve karakterini korumakla beraber, her yerde

olduğu gibi bir özenli çağına girme tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır. Nettekim bağlamacılığın millî oluş karakterini bozucu tesirler burada da vardır. Meselâ, mağdeni gövdeli, mandolin taklidi sazlar ve akordyon gibi çalgılar Halk Musikisi meclislerine girmekte, radyo ve plâk yayınları mahallî karakteri bozucu tesirleriyle Halk Musikisi kaynaklarını bulandırmaktadır.

Akşam, kalabalık bir dinleyici huzurunda açık hava sahnesinde çalıştık. Şimdiye kadar görülmemiş ve alıılmamış tarzda yaptığımız gösteriler, her yerde olduğu gibi burada da evvelâ yadırgandı, ama sonra o samimi havayı bulduk. Bir aralık yerli bir halk sanatkarını sahneye davet ederek, kendi türkülerinden çalıp çağırması için ricada bulundum. Evvelâ bir duraklama, sonra sağ köşedeki topluluk içinde bir kaynaşma oldu, anlaşılan birisini teşvik ediyorlardı. O yana dönüp ricamı tekrarladım. Aralarından bir genç kalktı, sahneye doğru yürüdü, yan merdivenden çıkarak yanıma geldi. Mikrofonun başında, sazının yanına olmadığını söyleyerek özür diletti. Sağ taraftan boyuna teşvik ediyorlardı. Kendisine bizim sazlardan biriyle çalabileceğini söyledim, eğer yakında ise kendi sazını alıp gelmesini rica ettim. Kısa bir tereddüden sonra, peki dedi, gitti. Biz gösterimize devam ettiğimiz bir sırada biraz sonra sazi elinde kuliste göründü. Bu gençten özellikle bahsetmememe sebep, mikrofonda yaptığımız kısa bir konuşma sırasında, radyolarımızda bir çok Tokat türküsünün başka yerlere mal edilerek yanlış çalındığından acı acı şikâyet etmesi ve örnekler vererek dertlenmiş olmasıdır. Pek öyle ustaca çalıp çağırın bir Halk Musikisi sanatkarı olmamakla beraber, folklor aşırı olduğunu belli eden bu gencin ve onu destekleyen gençlerin ısrarlı arzuları üzerine ben de konuştum.

Hemen her yerde, memleketçilik gayret ve sevgisinin bir tezahürü olan bu içlenmenin olduğunu, netekim radyo çalışmalarımız sırasında, bunun bize de zaman zaman intikal ettirildiğini anlatarak, ilgili bulunduğu hususları kısaca (Türkülerin doğuşları, yayılmaları, âmil olan sebepler, yayılmaları ve bilhassa Varyantlar meselesi ve Folklor mahsullerinin Memleketin ortak malı oluşları vesaire gibi) bir takım şekle ve esasa ait meseleler içinde

mutalâa edilebileceğini ve gösterilen bu hassasiyet karşısında düşündüklerimi açıkça söyledim. Neticce olarak türkülerin doğuş yerlerini, mahallî özelliklerine rağmen kesinlikle tayin ve tesbit etmek için esaslı şekilde tarihî ve folklorik araştırmalar yapılması gerektiğini, bir türkünün doğduğu yerden memleketin dört bucağına çeşitli vasıta ve sebeplerle göç edip aktarılabileceğini ve bu yayılmalarda bir takım değişik şekillerinin meydana geleceğini, hattâ bir çok yerlerde birbirine benzeyen olaylar içinde, benzer şahıs ve yer adları ile yakılmış türkülerle rastlandığını; bunda müşterek duygu, düşünce, anlayış, âdet ve geleneklerin tesiri bulunduğunu zaho çalıştım. Ve örnekler verdim. Bu örneklerden biri, bizzat o gencin benimseyerek çalıp çağırıldığı:

Hay onbeşli onbeşli
Tokat yolları taşı
Onbeşliler gidiyor
Kızların gözü yaşlı

türküsü idi. Yeni yeni bağlama çalmaya başladığımız sırada, biz de Safranboluda bu türküyü çalıp söyledik. Hepsî de 1315 doğumlu, genç, tığ gibi, ince ter bıyıklı memleket çocuklarının Yurt müdafaası için askere alınmaları bir hâdise olmuştu. Davullar çalınıyor, münâdiler mahalle mahalle dolaşarak "Duyduk duymadık demeyin" diye onbeşlileri silâh altına çağırıyorlardı. Anadolu o sıra bu çağda nice yiğit çıkarmış, evleri ıssız, köyleri şehirleri ersiz, kızların gözlerini yaşlı komuştu. Bunların çoğu bir daha dönmedi. İşte bu türkü, Anadolunun bağırını yakan bir içli olayın ve aynı duygu ile çarpan yüreklerin türküsüdür. Yâni bütün bir Yurdun yüreğinden kapmıştı. Türküde geçen "Tokadın yolları taşı" mısraındaki ad bir semboldür, bir hatıradır. Tipki, İstanbul, Yemen, Cezâyir, Tunus, Trablus, Şam, Çanakkale, Pilevne, Selânik, Üsküp, Belgrat, Kafkas adının geçtiği türküler gibi.

(1) Bu Bozlak, sonra'arı âşık Halil'in diye tesbit ettiğimiz:

Gökde uçan Huma kuşu
Ne bilir dalın kıymatın
Kargayı kondurman dala
Ne bilir gülün kıymatın
Diye başlayan koşma ile, bilhassa diğer

GAZİANTEP'TE HALKBİLGİSİ YAYIMLARI

Yazan: (Merhum) Prof. Mahmut R. GAZİMİHÂL

Çoktandır Gaziantep Körler Okulunda öğretmen bulunan eski değerli talebem Hüdayerdi Gaffaroğlu kendisi gibi benim de yurt folkloru meraklısı olduğumu düşünerek ora Kültür Derneği yayımlarından dört kitabı göndereli epey oldu. Nakahatı ile dört ay süren bir hastalık geçirmiş olmak şu saırları yazmakta beni geciktirdi. Sonuncu kitabın arkasındaki eserler listesinde 26 sayısını gördüm. Gaziantep kültür yayımının elimdeki dört parçadan ibaret kalmadığını anlayıp memnun oldumsa da, başka bir bakımdan hayırlıdım: Yurt merkezlerinde neler çıkıyor da adını bile duymuyoruz; acap ne yapsak? dedim.

Dört kitabın yayım sırasıyla birincisi emekli öğretmen Cemil Güçyetmez'in şu 77 sayfalık derlemesidir: Gaziantep'te derlenen türküler ve mâniler (G. Antep 1958)). Parçalar alfabe sırasına göre bir dizi tertibiyle verilmiş. Meselâ D başlangıçlılarda şunlar var:

Damburamın düzeni
Damdan indir kazanı
Allah yardım eylesin
Kırktan sonra azanı.

Damburam rebap oldu
Ciğerim kebab oldu
Sevdim sevdim ayrıldım.
Ömrüme sebap (= SEBEP) oldu.

Şunlar E harfinde :
Elindeki dambura
Çarkı beni yandıra
Yüz kuruşluk şalvarı
Çekmiş beyaz baldıra.

parçalarında, her ne kadar bir benzerlik göstermekte ise de, bunun hâfızalara aktarılmada değişikliğe uğramış olması (Varyant) gibi bir şekle bağlamakla beraber, saz şairlerinin hemen bir çoğunun benzerlerini (tanzir) yapmak, taklid etmek veya birbirlerinden haberi olmadan (Tevârüd) söylemiş bulunmak gibi olağan misal'eri bulunduğunu, her iki parçanın bu bakımdan ayrı saz şairlerine ait olması ihtimalini de düşünmek gerekir. Nettekim, mâna ve mefhum bir olmakla beraber, terip ve tanzir şekli ustalıklı birbirinden ayrılmaktadır.

Elinde baş bıçağı
Oynadırlar Köçeği
Eler ne derse desin
Sevdiğim nar çiçeği

Şunu kendim tam elli yıl önceleri İstanbul'da söyledim ama, "stasyon" veya onun yerine kimi kullandıkları belirtilen "muhatta-da" demezdik de "Erzincan'da" denilirdi.

İstasyonda bir kuş var
Kaniadında gümüş var
Gitti yarım gelmedi
Elbet bunda bir iş var.

Otuz yıl önce Erzincan'da bulunurken bu Türküyü hatırlayıp sormuştum. Birisi "yok, bil-meyiz" demişti. Demek Antepliler kendilerini den sayıyor. Bana kalırsa umulmadık yerlerde izine düşülebilir.

Şu da G. Antep'te kemençenin varlığını anıyor:

Kemençenin telleri.
Gezdim gurbet elleri
Kulağıma geliyor
Yarın tatlı dilleri

Ozan, Kopuz, Yır, İklig gibi tarihî kelimeleri yaşatabilmiş örnekler bulunamamış. Böyle sözlerin nesilden nesile becayişe uğradığı çok olur. — Kitapta kelime ve telâffuz açıklamaları da haşiyeler halinde var. Emek verimi bir başlangıç kitabıdır. Devamında, özel harf seslerinin işaretleri de kullanılmaz mı? Meselâ eski "hı" yerine, x.

2. Kitap şudur: Ömer Özbaş, GAZİ ANTEP DOLAYLARINDA TÜRKMENLER VE BARAKLAR. (Gaziantep 1959). Bu 110 sayfalık kitapta değerli bilgi ve mefînler var. Antep, lûgatçı Asım, şâir Ayni gibi seçkinler yetiştirmişti. Yeni yayım serisinde de sayın Ömer' Asım Aksoy'un uzaktan veya yakından örneklik veya teşvik'i sezmek mümkün olmuyor ki kendisini bilhassa Gaziantep kültürü hakkındaki üç önemli cildiyle tanıyoruz (T.D.K.) Ömer Özbaş'ın kitabı ise verimli bir ek mahiyetindedir.

Sıraya göre elimdeki 3. kitap şudur: Cemil Cahit Güzelbey. GAZİANTEP FOLKLORUNDAN NOTLAR (G.A., 1959). Bu 87 sayfalık kitapta daha baştan "G.A. folklor dansları", "G.A. halk musikisi" (fakat nota-

KOLAY'DAN MÂNİLER, BİLMECELER

Kolay, "Boi tütünlü Bafra Ovası" köylerinden biri... Aşağıdaki mânileri ve bilmece-leri bu köyden derledim. Gelecek sayılarda bu köyden yaptığım diğer derlemeleri yayınlamaya devam edeceğim.

MÂNİLER:

Altının alayı var
İçinin kalayı var
Üzülme nazlı yârim
Her işin kolayı var

Altınımı ezmedim
Çıkısını çözmedim
Eller ne derse desin
Ümüdümü üzmedim

Bahçelerde gezersin
Kuş dilinden sezersin
Kuman öldü deseler
Sere serpe gezersin

Bizim kapı tahtadan
Babam büyük bir adam
Bizi kimse alamaz
Beşbin lire saymadan

Derelerde endirek
Suyu nerden indirek
Kuşlar dilden bilmez ki
Yâre haber gönderek

sız) gibi faydalı bahisler var. Konunun araştırmacı olduğumuz halde her iki bahisten bilmediğimiz şeyler öğrendik. Öğretebilirdi, ki lâzım olan da budur. Oyuncak sözleriyle ilgisi olan son Halk Oyunları kısmı da hoş. Ek kitaplarını yazar devam ettirirse kıymeti daha da çoğalır.

Dördüncü kitap tek yazarın eseri olmayıp muhtelif imzaların âdetlere dair yazıları toplanmış. Bölgenin kitaplarını bile edinemeyenler makaleleri nereden okusun? Bu bakımdan böyle kitapların da çoğaltılması lâzım. Adı: GAZİANTEP HALK BİLGİSİ DERLEMELERİ (G.A. Kültür Derneği y. : sayı 24, yıl 1959).

Kesilen halkevleri yayımına Gaziantep aydınlarının önemli ölçüde devam ettikleri anlaşılıyor. Oraları koyu Öğuzluk yatakları olduğu için bu kutlanmaya değer himmetin sıklıkla devamı, fotoğrafa çok önem verilmesi temennî olunur.

Derleyen: Mahmut KADİROĞLU

Derelerin alıcu
Kınalı parmak ucu
Sevilmemiş kızların
Kabul değil orucu

Evleri karşımızda
Sevdası başımızda
Bu nasıl sevdalımış
Gencecik yaşımızda

İçinedir içine
Ben varman köyiçine
Aliah nasip öylesin
Şu Bafranın içine

İn dereye dereye
Kuru ceviz bulursun
Alacaksın al beni
Sonra bismal olursun

Tasta yoğurt ezmeli
Memura varıp gezmeli
Tütüncüye varıp da
Nâye tütün dizmeli

BİLMECELER:

Alaca bulaca, atım yamaca: FASULYE. Ak horoz delikten bakar: SÖMÜK. Alçakık teppe, çingilli küpe: KİREN (1). Dalucunda mum yanar: KİRAZ. Dalucunda kitli sandık: CEVİZ. Dağdan gelir, dağdan gelir, eğilenmiş aslan gelir: SEL. Dağda kara oğlak bağırır: ÇAN. Gece halayık, gündüz hatun: YATAK. Gelin içerde saç dışarda: MISIR KOÇANI. Gelir leyli, gider leyli, tek ayağının üstünde durur leyli: KAPI. Günde kurumaz, yaşta çürümmez: KÜFLEK (2). Kayada kartal asılı: KULAK. Köyiçinde ağız kara: FIRIN. Önüne oturdum, karnına dürttüm: SANDIK. Öte geç de tay oturu, biri kalkar, biri oturu: TERZİ. Pat şuraya, çat şuraya, kıvrıl da yat şuraya: SÜPÜRGE. Pır pır eder, ak ak sıçar: DEĞİRMEN. Tak tuk, bacadan baktuk: YAYIK. Yağladım, yağladım, yar dibine bağladım: KAYIK. Yer altında yağlı kayış: YILAN.

(1) Kızılçık.

(2) Kuyulardan su çekmek için kullanılan tahta bakraç.

TULUM

Yazan: Mehmet ÇOKAL

Tulum, dünyanın en eski çalgısıdır. En küçük topluluklar tarafından da kullanılan tulum, yapılışının kolaylığı ve öğreniminin pratikliği yüzünden bilhassa tarih boyunca kendini muhafaza etmiştir. Adı en eskî Türk eseri savılan Kaşgarlı Mahmudun Divan-ü Lügat-it Türk'ünde "Tulum" olarak geçmektedir. [1] Evliya Çelebi seyahatnamesinde "Tulum" olarak geçer. Tulumun Türkiye'de yaygın bulunduğu yerler Karadeniz dolaylarıdır. Bilhassa Çoruh vilâyeti, Çoruh vâdisi, Kars, Erzurumun Çoruh boyu kazalarıdır. Batum, Poti, Kırım, Kafkas dağları batı etekleri ile Bulgaristan ve Romanya Türklerinin millî çalgısıdır.

Çoruh vâdisinde, hemen her çoban tulum çalar. Vâdi merkezinden uzaklaştıkça Kars, Erzurum ve Rizeye doğru azalır. Kars ve Erzurumda yerini kaval, Rizede kemençeye bırakır.

İlkokulu b'tirip çobanlık yaptığım yıllar da tulum çalardım. Yapılışı basittir. Süt kuzusu ve oğlak, büyük olması arzu edilirse koyun ve keçi derisinden yapılır. Hayvan derisi tulum halinde çıkarılır; yani karnı yarılmadan yüzülür. tabakhanelerde veya evde tüyü alınır, yumuşatılır. Boyun ve arka kısmı ters bağlanıp, dışa çevrilir. Boyun kısmına, yuvarlak bir ayna konur. Oyulmuş ağaç içine yerleştirilir. Et-rafı macunlanır ve geçirilerek sıkılır. Ağaç kenarlarına renkli boncuklar takmak ekseriya âdettir. Sağ ön ayakta üflenerek hava verilir. Sol ayağa asıl ses çıkaran ve nare tâbir edilen kısım yerleştirilir. Kertlenmiş yerinden sıkılır. Nav ekseriya söğüt, kavak gibi kolay oynan ağaçtan yapılır.

Sesi çıkaran alete Zizmak denir. İnce kamıştan yapılır. Dillid'r. Üç cm. uzunluğundadır. En az iki, en çok dört tanedir. Dörtlüsünün akordu ve çalınması zor olduğundan ikilisi tercih edilir. Zizmaklar, deden denilen ve kamıştan yapılan, boyları, çalan zatın parmak genişliğine göre ayarlanmış kamışlara yerleş-

tilirir. Zizmak ve dedenlerin net ses vermesi için pişkin kamıştan yapıldığı gibi ayrıca sade yağda biraz kızartılır. Nav'ın başına, öküz boynuzun kenarlarına boncuklar takılır. Boynuzun ödevi, sesi davudî yapmaktır. Boncuklar süs içindir.

Yurdun diğer yerlerinde tulumla fazla rastlanmaz. Bu da gösteriyor ki tulum Çoruh boyu çalgısıdır. Artvinden muhaceret edenler gittikleri yerlere götürmüşlerdir.

Serhât şehri Artvinin hemen her bayram ve düğününde tulum çalınır. Atatürk, Kurtuluş Savaşında Artvine gittiğinde halk tulum çalarak sevinç içinde oyuna başlamış. Bu oyuna Atatürk de katılmış, oğünden beri bu oyuna "Atabar" denir. Atabar Çoruhun millî oyunudur. Tulumun Hopa ve dolaylarında adı tulum'dur. Bazı yerlerde tulumla Çimon da derler. Yapılışının ucuzluğu, kullanılışındaki pratiklik dolayısıyla her devirde yerini muhafaza etmiştir.

Resimde Artvinden muhaceret edip Ak-yaziya yerleşen Artvinli gençlerin tulumla oyunları görülüyor.

[1] — Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Cilt: 7, No: 159, Sf. 2863. Prof Mahmut R. Gazimihâl.

AFYON'DA KIZ İSTEME VE DÜĞÜN

Yazar: Ali YARŞI

Afyonkarahisar'daki kız isteme şekli, Anadolunun ekseri yerlerinde olduğu gibidir. Şehirde biraz değişiklik olur. Köylerde ise mevsim gözetilir. Fevkalâde hallerde bu mevzu olamaz. Bu istemeler kış veya ilkbaharda yapılır. Çünkü köylü boş zamanını bu gibi işlerle geçirir. Düğün ise harman sonu yapılır.

Şehirde böyle mevsim bahis mevzuu değildir. Oğlan evlendirecek "Oğlan evi" ci-varda hallerine münasip bir kız bulmak için hısım - akrabasından bir kaç yaşlı kadın alarak pazartesi, perşembe ve cuma günleri DÜNÜR (Kız beğenecek hey'et) çıkarlar. Bu günlerde çıkışları uğurlu ve mübarek gün sayıldığı için öyle olur. Daha evvelden haber aldıkları yetişkin bir kıza dünür gidilir. Bir de bu hey'etin içinde (Dünür başı) dedikleri kimse vardır. Her iki tarafa aracılık yapar. Kız evine varıldığında, kız anası dünürleri misafir odasına alır, hoş - beşten sonra zaten maksat anlaşılmıştır. Oğlan anası ve dünür başı (kız o arada gözükmez, içeride süslenmekle meşguldür):

— Kardeş size zahmet ya, bir su içmek istiyorum.. der kız anasına.

— Peki kardeş; "gel kızım teyzene bir bardak su ver" diye içeriye seslenir. Kız suyu kızara - bozara getirir verir. Su bahanesine hey'et kızı iyice süzerler, bir müddet sonra evden çıkarlar, beğendilerse kızı istemek için yolda konuşarak biraz da dedi - kodu ederek eve dönerler. Akşam iş erkeklerle açılır. Karar verilir, bu sefer b'r kaç gün ara ile kız evine gidilir, gelinir. En nihayet mesele açılır. Dünür başı kız anasına;

— Kardeş, Allahın emri, Peygamberin kavli ile sen'in kızı bizim Ayşe hanımın oğluna almak istiyoruz, sen ne dersin.. der ve o da:

— Eh, siz münasip görmüşsünüz, bence bir söz yok, yalnız babası bilir, bir de onunla konuşalım.. der ve konuşma kesilir. Bu demek değildir ki kızı vermek.. Daha bir çok kerre gidilir, gelinir. Oğlan soruşturulur, kız soruşturulur. En nihayet verilecekse "Kahve içme" diye bir âdet vardır. Erkekler o kahvede kız evine yatsı namazından sonra topla-

nırlar. Gene erkeklerin içinden en yaşlısı kızın babasına söz eder:

— Bugünkü toplantıdaki maksadımız, bizim Ahmet efendinin mahdumuna, sizin kerimeyi Allahın emri Peygamberin kavli ile almak istiyoruz, siz ne dersiniz.. der ve kız babası da:

— Nasipse Allah yazdıysa ben ne derim.. diyerek lâfi keser atar.

İşte o zaman kız alındı demek. Hemen kahveler pişer, oğlan evi neşelenir, şekerler dağılır, herkes "Allah ikisini bir yastıkta göcatsin" diyerek duada bulunurlar. Ondan sonra nişan günü tesbit edilir. Oğlan evi kızın yüssük ölçüsünü alır ve bir teps'ye çerez düzdükten sonra bir kırmızı kordelâya yüssük bağlanır, tepsinin üstüne konarak mahallenin fırıncısı veya münasip birisi ile kız evine gönderilir. Kız evinde aynı şekilde yüssükler herkesin önünde hısım akraba tarafından dua ile kız ve oğlana takılır. (Son zamanlarda bazı nişan merasimleri kız ve oğlan evinin müştereken tuttukları salonda yapılır.)

Bu işler bittikten sonra kıza takılacak ziynet kızevi ile konuşulur. Oğlan evinin kadınları ile erkekleri avrı ayrı toplanarak ziynet meselesinde mutabakata varınca düğün hazırlıkları başlar, tarih tesbit edilir. Düğünün ilanı için "Okucu" diye bir kadın ve bir erkek tutulur. Bu okucuların bir özelliği de muhitkileri iyi tanımalarıdır.

Afyonkarahisarda düğün Çarşamba ve Perşembe günleri olur. Kadın Okucu bir tanıdığı evine varır:

— Ayşe hanımın selâmı var, pazartesi aünü saç kesmeye. Salı aünü kız hamanına. Çarşamba günü Kına gecesine, Perşembe aünü Gelin almaya, Cuma aünü aelin görmeye buvaracakşın.. diye okur. (Davet eder) Artık düğün başlamış demektir. Hısım - Ak-raba oğlan ve kız evlerinde vaz'felend'rilir.

Pazartesi aünü kız evinde, oğlan evinin kadınlarının da iştiraki ile saç kesme yapılır. Gelinin saçını bir kaç tel "Yom" (Darısı bize) olsun diye oğlan evinin genç kızları keserler ve konuşurlar. Ziynetler de bu merasimde takılır.

Salı günü kadınlar kızı hamama götürür-

ARAŞTIRMALARI

3213

ler. Bundan maksat kızın vücudunda herhangi bir çiban veya buna benzer bir şey olup olmadığını bakmaktır.

Çarşamba günü kına gecesine, gelin süslenir, püslenir, akraları tarafından o gece bir eğlenti tertiplenir ve muhtelif oyunlar oynanır. Dağılma zamanı gelince genç kızlar ve gelinler hep bir ağızdan Afyonkarahisar Kırna türküsünü söylerler ve dağılırlar.

Kınası karılır tasta

Oğlan evi pek havasta

Kız evleri kara kara yasta

Ney aman ney.

Sağdıcm kınan kutlu olsun

Orda dirliğin tatlı olsun, Ney aman. . .

Atladı geçti eşiği

Sofrada ka'dı kaşığı

Gelin evlerin yakışığı

Ney aman ney.

Tuz kabını tuzsuz koyan

Koca evleri ıssız koyan

Anasını babasını kızsız koyan

Ney aman ney.

Ana hamama vardın mı?

Yunduğum yeri gördün mü

Şimdi kıymatımı bildin mi?

Ney aman ney.

Kayadibi karıncalı

Yanı çiftte görümceli

Hem emmili hem dayılı

Ney aman ney.

Kayınnam hamama varsa

İki ayağı birden kaysa

Hamam tası bana bana kalsa

Ney aman ney.

Yarenim kınan kutlu olsun

Böyle dirliğin tatlı olsun.

(Bu türkü karahar makamındadır.)

GELİN ALMA:

Perşembe günü öğleden sonra oğlan

Bize gelen KİTAPLAR

* Ömer Asım AKSOY: "Atasözleri, De-yimler". Türk Dili Araştırmaları Yıllığı — Bel-leten 1962' den ayırabım. 24x17 boyunda, 36 sayfa (131. sayfadan 166. sayfaya kadar).

* Jozef BLASKOVICS: "Dobruca Tatar-larının Halk Türküleri". Türk Dil Kurumu Ne-meth Armağanı'ndan ayırabım. 24x17 bo-yunda, 10 sayfa (69. dan 77. ye kadar).

* Şemsi YASTIMAN: "Türkten Türküler". Cilt 4. Cahit Öztelli'nin, Halk Türkülerini izah eden bir başyazı'dan başka 38 türkünün söz-leri ve notaları da eserde yer almıştır. Şemsi Yastıman Sazevi, Beşiktaş — İstanbul. 24x17 boyunda, 70 sayfa, 3 lira.

* KIRZIOĞLU M. Fahrettin: "Kürtlerin Kökü, 1. Bölüm". Şerefnâme ve Dede Korkut Oğuznâmelerine göre, Kürtlerin kökünün Oğuz ların Bogdüz ve Becen boyları olduğunun belgelerle izahı. "Diyarbakır" Tanıtma Der-neği — Diyarbakır" Yayınları, sayı, 9, Tarih takımı 3. 24x17 boyunda, 32 sayfa, 250 kuruş.

* Sigmund FREUD — Selâhattin HİLÂV: "Cinsiyet ve Psikanaliz". Varlık Faydalı Ki-taplar: 29. 17x12 boyunda, 200 sayfa, 5 lira.

* Nathaniel HAWTHORNE — H. AYDIN: "Kızıl Damga". Roman. Varlık Büyük Eserler Kitaplığı: 53. 17x12 boyunda, 200 sayfa, 4 lira.

* Haldun TANER: "Tuş". Hikâyeler. Üçüncü Basılış. Varlık Büyük Cep Kitapları: 228. 17x12 boyunda, 84 sayfa 2 lira.

* Ağâh Sırrı LEVEND: "Siyaset — Nâ-meler". Siyasetle, devlet yönetimiyle ilgili ve suçluya uygulanacak cezalardan bahseden eserler. T. D. A. Yıllığı 1962' den ayırabım. 24x17 boyunda, 28 sayfa (167. Sf. dan 194. Sf. ya kadar).

evinden taksilerle gelin alıcılar gelir. Kızı çengilerin uğurlamasıyla süslenmiş taksiye ko-yarlar ve o sırada oğlan anası rebinden se-

ker ve bozuk para saçar, herkes yom olsun diyerek kapışır, bazı kaza ve köylerde taksiyi yolda durdurup ve kaynanadan bahşiş almak için yola urgan gereçler ve bahşiş aldıktan sonra bırakırlar.

GÜVEYİ GİRME (Gerdeğe girme)

Perşembe günü akşam yemeğine bir sofralık yağlı adam davet edilir. Yaşlı namazına yakın davetlilerin en yaşlısı (veya hoca) damatla sağdıcını çağırır. Gelirler ve ikisi de karşısına iki diz üzerine çökerek otururlar. Yaşlı adam nasihat eder ve okuyarak duada bulunurlar ve ondan sonra damat gerdeğe girer.

GELİNİN CUMASI

Gelinkız, Oğlan evine gelip de kadın olduğu gecenin ertesi günü Cuma olduğu için "Gelinin Cuması" diyerek gündüzün evde toplanırlar ve konu - komşu, hısım - akraba gelini kadın olarak görmeye gelirler ve bu top-

lantıya çengiler de iştirak ederler.

PAZAR .BAKLAVASI

Düğünün tatlı geçmesi ve Gelinle güveyinin tatlı geçmeleri için b'ir nev'i hatır almak maksadiyle kız evinden oğlan evine bir tepsi baklava gelir ve bu da hısım - akrabalara birer parça ağız tadı olarak dağıtılır.

EL ÖPME

Düğünü müteakip damat, Kayınpederine gözükme onları görmek ve ellerini öpmek için tanışma maksadı ile Pazartesi günü kız evine hanecek davet edilir. Sıra yemekleri çıkarılır ve böylece damat kayınpederi ile kayınpidesini öğrenmiş olur.

ÇEHİZ İNDİRME

Düğünden bir hafta sonra gelin'in süslenen odasındaki çehizleri eş - dostun da iştiraki ile duvarlardan indirilir, sandıklara konur. Gelinle Damat da kırk yıllık evlilerin arasına karışır giderler.

(Folklor: 101)

SIHHATİNİZİN
KORUYUCUSUDUR

(Folklor: 1)

Yalnız en yüksek Faiz değil,
en ufak mevduatınıza da en
yüksek Faiz, en fazla kazanma
şansı.

Dünyada ve yurttta bütün
bankacılık hizmetleriniz için

TÜRK TİCARET BANKASI

YARIM ASIRLIK TECRÜBESİ İLE EMRİNİZDEDİR

(Folklor: 100)

SÜT VEREN ANNELER,
KANSIZLIK, ZAFİYET
KLOROZ, İŞTAHSIZLIK
SIRACA VE NEKAHAT
İÇİN

(Basın: 5216 — 103)

Terkinde krem has-
saları bulunan PURO
TUVALET SABUNU

cildi temizler... bes-
korur... çiçek gibi
ve kadife gibi
muşak yapar... ca-
ve güzelliğinizi art

BOL KÖPÜKLÜ
NEFİS KOKU

100 DE 100 SAFT

(Faal: 6477 —